

DETLEV W. BELLING – SZÜCS TÜNDE*

A német BGB általános része

Bevezetés

A következő tanulmány célja a német polgári jog általános részének a magyar joghoz értő olvasó számára történő rövid, összefoglaló jellegű, a legfontosabb témákat felölelő és gyakran kisebb részleteket is tárgyaló bemutatása. Ezzel nem a két jogrendszer közötti összehasonlításra törekszünk, hanem a német polgári jogra, a német törvénykönyv szerkezetére épített ismertetést vesszük alapul.

Bevezetésül a német polgári törvénykönyv, azaz a mindenki által jól ismert BGB (Bürgerliches Gesetzbuch) megalkotásának történetét vázoljuk, amely az 1814 és 1900 közötti időszakra nyúlik vissza. Ezután a BGB alaptételeit ismerhetjük meg, amelyek közül különös figyelmet szentelünk a személyes autonómia és jogegyenlőség elvének, valamint a „gyengébb fél” védelmének. Természetesen a BGB felépítésének, könyvei rendszerének bemutatása sem maradhat el. Ennél a résznél megismerkedhetünk az ún. zárójel-technikával, amely az egész német polgári jog rendszerét, az egész BGB szerkezetét végigkíséri. Ezen kívül szó esik még a BGB egyéb törvényekhez, különösen a német alkotmányhoz, vagyis az Alaptörvényhez (Grundgesetz) való viszonyáról, nem utolsósorban pedig az európai jog BGB-re gyakorolt hatásáról. A BGB alaptételeiről szóló rész végén a német polgári jog egyik különlegességével ismerkedhetünk meg, amelyet „Abstaktionsprinzip” néven talán már hallott az olvasó.

Ezután, a fő részben következik magának az általános résznek (Allgemeiner Teil) a bemutatása. A német polgári jog általános része a személyek jogával kezdődik, ahol a természetes és jogi személyek és a cselekvőképesség fogalmát ismertetjük. Ezt követően a jogügylet létrejöttét és az akaratnyilatkozat megtételének módját mutatjuk be. Itt a tanulmány rendszerétől kissé eltérve ismertetjük a magyar jogban kiemelt jelentőséggel taglalt, a német jogban azonban kevésbé szigorúan elhatárolt nemlétező, érvénytelen, hatálytalan jogügyletet. Ezután pedig részletesen kitérünk az akaratnyilatkozatok érvényességére és a megtámadhatóság feltételeire. Végül pedig a képviselői jog szabályait mutatjuk be, ahol szintén megfigyelhetünk kisebb eltéréseket (lásd pl. küldött személye).

Ahogy a bevezető mondatban említettük, a tanulmány célja a német polgári jog általános részének rövid ismertetése, nem pedig a magyar és a német polgári jog összehasonlítása. Mégis igyekszünk kitérni a két jogrendszer, a polgári jogi szabályok közötti különbségekre, és a német polgári jogot a magyar polgári jogban elsajátított tudásunk rendszerébe helyezve bemutatni.

* DETLEV W. BELLING, Univ.-Prof. Dr. iur. Dr. h.c., M.C.L. (U. of Ill.), Potsdam, SZÜCS TÜNDE, Dr. iur., LL.M. (Universität Potsdam), Berlin.

1. A BGB kialakulásának története (*Die Entstehungsgeschichte des BGB*)

A német polgári törvénykönyv a *német magánjog* részét képezi. Ennek megfelelően a jogilag mellérendelt (természetes és jogi) személyek viszonyait szabályozza. A magánjogon belül elkülönül a *polgári jog*, mint általános magánjog (*allgemeines Privatrecht*) és az ún. *egyéb magánjogi jogágak* (*Sonderprivatrechte*), amely utóbbiak az egyes különleges jogterületekre vonatkozó speciális szabályokat tartalmazzák, mint például a kereskedelmi jog, a gazdasági jog, a szellemi alkotások joga és a munkajog.¹

A magánjog gyökere egyértelműen a polgári jog, amelyet Németországban első ízben 1900-ban foglaltak törvénybe. A heidelbergi professzor és romanista, *Anton Justus Friedrich Thibaut* a kor szellemét messze megelőzve már 1814-ben szorgalmazta egy egységes törvénykönyv megalkotását.² A jelentős német jogtudós, *Friedrich Carl von Savigny* ezzel szemben elutasította ezt a törekvést, mivel álláspontja szerint a német jogtudomány még nem áll készen erre a feladatra.³

A második német birodalom⁴ 1871-es alapítása után viszont megszületett az a mind politikai, mind tudományos szempontból közös álláspont, mely szerint szükséges az addig uralkodó jogi széttagoltság megszüntetése, és egy egész Németországra kiterjedő *egységes magánjog* megteremtése. Az eltéréseket a különböző német területeken hatályban lévő törvénykönyvek eredményezték, mint pl. a Porosz Államok Általános Országos Joga (*Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*), a szász, a francia-bádeni jog vagy a németül „gemeines Recht”-nek nevezett, nálunk „ius commune” néven ismert, a középkori, és korajúrkori Európa közös jogaként funkcionáló, továbbélő római jog.⁵ A cél az egységes, egész Németországra kiterjedő magánjog megalkotása volt.⁶ Ezért a bismarcki alkotmány –

¹ Az általános és különleges magánjog fogalma, azok elkülönítése a német (és osztrák) jogi doktrínában és kodifikációs gyakorlatban alakult ki. E kettő úgy viszonyul egymáshoz, mint az általános (*lex generalis*) és különleges jog (*lex specialis*), és érvényesül a „*lex specialis derogat legi generali*” elve. HEINRICH, HELMUT: *Einleitung*, in: BASSENGE, PETER et. al.: *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch: BGB 70.* kiadás, 2011, München, 1. számszám.

² THIBAUT, ANTON FRIEDRICH JUSTUS: *Über die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland*, Heidelberg, 1814.

³ VON SAVIGNY, FRIEDRICH CARL: *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Wissenschaft*, Heidelberg, 1814.

⁴ Az 1871 és 1918 között fennálló – a bismarcki alkotmánnyal kezdődő – vilmosi vagy császári birodalom a „Második Birodalom” (*Zweites Reich*) elnevezést kapta. A birodalom elnevezéssel az „Első Birodalomhoz” (*Erstes Reich*), vagyis a Német-római Birodalomhoz (962-1806) kívántak kapcsolatot teremteni – amelyet a szekularizáció, illetve a napóleoni diktátum szüntetett meg. A birodalom szóval célzott szándékukat viszont taktikai okokból konkrétan nem mondták ki a németek, hiszen egy ilyen kijelentés illegitimnek kiáltotta volna ki az osztrák császárt, aki a német-római császár jogutódjának tekintette magát. A „Második Birodalom” elnevezés elterjedésében egyébként nagy szerepe volt Arthur Moellernek, aki 1923-as művében egy eljövendő Harmadik Birodalomról is beszélt. Az NSDAP propagandája tőle vette át a „Harmadik Birodalom” (*Drittes Reich*) fogalmát. A bismarcki alkotmánnyal tehát a német egységet porosz fennhatóság alatt sikerült megvalósítani, ezzel kizárva (többek között főként) az osztrákok birodalomalapító törekvéseit. Az 1871-ben alapított Német Császárságot tehát a német nemzet első egységes államalakulataként tartják számon, ha az nem is foglalta magába az összes területet, melynek népessége magát német nemzetiségűnek tartotta.

Ezért volt döntő jelentősége az alkotmányon kívül további, nemzeti egységet erősítő törvényeket, intézményeket létrehozni. Ez hívta életre és tette elengedhetlenné egy egységes német polgári törvénykönyv megalkotását. Amelyre korábban viszont a birodalom széttagoltsága miatt nem volt lehetőség. (Ellenpéldaként lásd, hogy a többnyire mindig egységes Franciaországban a Code Civil beiktatása már 1804-ben megtörtént.)

⁵ COING, HELMUT – HONSELL, HEINRICH: *Einleitung zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, in: STAUDINGER BGB, Berlin, 2004, Einl. zum BGB, 24. számszám.

⁶ SÄCKER, FRANZ JÜRGEN: *Einleitung*, in: SÄCKER/RIXECKER: *Münchener Kommentar zum BGB*, 5. kiadás, München, 2006, Einl., 8. számszám.

vagyis a „Reichsverfassung”⁷ – a szövetséget teljeskörű törvényalkotási hatáskörrel ruházta fel az egységes polgári törvénykönyv megalkotásának érdekében (Reichsverfassung 4. Cikk 13. pont).⁸

Az 1874-es év kezdetén először egy *előbizottságot* bíztak meg a BGB alapjainak és a törvényalkotás menetének kidolgozásával.⁹ Ebben a bizottságban fontos előzetes döntések születtek, mint például az az alapelv, amelynek értelmében a BGB az egész német jog alappilléret fogja képezni, ugyanakkor nem lesz feladata minden egyes jogterület szabályozása, vagyis olyan jogterületeket, mint a kereskedelmi, kiadói vagy biztosítási jog nem kell magába foglalnia.¹⁰

Fél évvel később összehívták az öt jogászból álló *első bizottságot*. Köztük volt az ismert romanista *Bernhard Windscheid*, akinek 1861-ben megjelent *Pandektajog* című tankönyve, amely összefoglalta az akkori Németországban recipiált római jogot. A bizottság 13 évvel később mutatta be első javaslatát, amelyet 1888-ban „Motive” zum BGB” címen hoztak nyilvánosságra.¹¹

Windscheid igen meghatározó befolyása miatt az első javaslat tagoltságában és tartalmában erősen saját pandektakönyvére támaszkodott.¹² Ennek hatása a mai BGB első és második könyvében érezhető leginkább, míg az egyes német népcsoportok szokásjoga – vagyis a német jog – többek között a dologi jogra gyakorolt jelentős befolyást.¹³ Több jogtudós, köztük *Otto von Gierke* is teljes mértékben elutasította a javaslatot.¹⁴ *Von Gierke* a germán jogokhoz való közelítést kezdeményezte. Jól ismert megjegyzése szerint a javaslatból hiányzik egy „csepp szociális olaj”. Ezen kívül jelentős konzervatív jellegű igényeket támasztott kritikájában, követelte például a rendi különbségek figyelembevételét és a házasságon belüli férfi hatalom (Muntgewalt) megőrzését. Szó szerint ezt írja: „Tényleg nyomós okunk van arra, hogy teljes mértékben szakítsunk a Németország túlnyomó részében használatos német joggal? Valóban elutasíthatatlan igény áll fenn arra, hogy a feleséget, aki nem önálló kereskedést vagy ipart űző nő, bevonjuk az üzleti életbe, ugyanazokat a kötelezettségeket [...] rójuk rá, és a férjet arra ítéljük, hogy a feleség minden lehetséges üzleti cselekedetének passzív szemlélője legyen.”¹⁵

A jogtudósok túlnyomó többsége elismerte ugyan egyes kisebb változtatások szükségességét, alapvetően mégis egyetértett a javaslattal¹⁶, annak ellenére, hogy azt nyelvezetében nehézkesnek és merevnek találta.¹⁷

⁷ A német történelmi fejlődésben két alkotmányt illethetünk a „Reichsverfassung” megnevezéssel. Egyrészt a már említett 1871-ben Otto von Bismarck kancellársága idején elfogadott alkotmányt, amely porosz irányítás alatt hozta létre a német egységet és így a Második Birodalmat. Ez az alkotmány a szövetségi állami berendezkedés elemeit rögzíti, és az arra vonatkozó legfontosabb jogi szabályozásokat fekteti le. A másik „Reichsverfassung” az inkább alapjogi elveket megfogalmazó 1919-es weimari alkotmány. Itt a „Reichsverfassung” kifejezés egyértelműen a bismarcki alkotmányra vonatkozik.

⁸ RGBl. 1873, 379 – „Art. 4 Nr. 13 der Verfassung des Deutschen Reichs ... Die gemeinsame Gesetzgebung über das gesamte bürgerliche Recht...”

⁹ Lásd részletesen SELTER, SUSANNE: *Agrar- und Umweltrecht*, 2009. 175, 176.

¹⁰ COING/HONSELL, in: Staudinger, Einl. zum BGB, 75. számszám.

¹¹ SÄCKER in: MüKo, Einl., 8. számszám.

¹² V.Ö. BEKKER, ERNST IMMANUEL: *System und Sprache eines Bürgerlichen Gesetzbuches*, Berlin, 1888. 61.

¹³ BROX, HANS – WALKER, WOLF-DIETRICH: *Allgemeiner Teil des BGB*, 31. kiadás, 2007. 23. és köv. számszám.

¹⁴ VON GIERKE, OTTO: *Der Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuchs und das deutsche Recht*, Leipzig, 1889. 2.

¹⁵ VON GIERKE, 403.

¹⁶ COING/HONSELL, in: Staudinger, Einl. zum BGB, 80. számszám.

¹⁷ HEINRICHS, in: Palandt, Einl., 4. számszám.

1890-ben miután minden kétség eloszlott a törvényhozási munkálatok folytatását illetően, sor került a *Gottlieb Planck* által vezetett *második bizottság* összehívására, amelyben ezúttal jogászokon kívül parlamenti képviselők és egyéb tudományterületek képviselői is helyet kaptak. A bizottsági tagok paragrafusonként végigmentek a törvényjavaslaton, de számos kisebb változtatástól eltekintve, megtartották az első javaslat koncepcióját és nyelvezetét.¹⁸ Az első javaslattal kapcsolatos kritikák nyomán, törekedtek a gazdaságilag gyengébb helyzetben lévő fél számára védelmet nyújtó szabályozás létrehozására.¹⁹ A munkálatokat 1895-ben lezárták és a végleges, II. számú törvényjavaslatot átadták a birodalmi kancellárnak (Reichskanzler), és a Szövetségi Tanácsnak (Bundesrat),²⁰ valamint nyilvánosságra hozták a „Protokollen”-ben, a törvényhozás akkori hivatalos lapjában.

1896 januárjában néhány, főleg az egyesületi jogra vonatkozó változtatás után a Szövetségi Tanács benyújtotta a tanácsadók által kidolgozott III. számú törvényjavaslatot a Szövetségi Gyűlésnek (Reichstag²¹). A Szövetségi Gyűlésben főleg az egyesületi jog, a házassággal kapcsolatos szabályozások és a gyengébb fél védelmének szabályai kapcsán alakultak ki viták. A viták hevesességét tükrözi az, amikor néhány konzervatív és erősen német érzelmű képviselő igenlő szavazata megvonásával fenyegetett, amivel az egységes jog megalkotásának lehetőségét veszélyeztették volna, amennyiben a nyulak által okozott károk megtérítésére való kötelezettség belekerül a törvényjavaslatba – mai szemmel mindez egy igen furcsa részletkérdésnek tűnik.²²

A Szövetségi Gyűlés 1896. július 1-jén 222 igen szavazat, 48 nem szavazat és 18 tartózkodás mellett elfogadta a törvényjavaslatot, amelyet pár nappal később a Szövetségi Tanács is jóváhagyott. A törvényt 1896 augusztusában hirdették ki, és 1900. január 1-jén lépett hatályba.²³ Ezzel egyidejűleg számos idősebb bírónak megkönnyítették a nyugdíjba vonulást, arra való hivatkozással, hogy a hatalmas, új joganyag elsajátítása túl nagy terhet jelent a bírók számára, amelynek teljesítését a korosabbaktól már nem lehet elvárni.

2. A BGB alaptételei (*Die Grundlagen des BGB*)

2.1. Személyes autonómia és jogegyenlőség (*Die Privatautonomie und die Rechtsgleichheit*)

A BGB-t gazdasági liberalizmus és individualizmus jellemzi; ez érvényesül a *személyes autonómia* (Privatautonomie) alaptételében is, amely szerint az egyénnek olyan helyzetben kell lennie, hogy saját életkörülményeit állami korlátozás nélkül tudja formálni. Ennek érdekében a szerződési szabadság jogával ruházzák fel, amely abban nyilvánul meg, hogy mindenkinek jogában áll a szerződés megkötéséről és annak tartalmáról szabadon dönteni. Emellett a BGB magában foglalja az egyén szabadságát arra vonatkozólag is, hogy saját tulajdonával akarata szerint rendelkezessen, így maga jelölheti ki például örökösét (örökös

¹⁸ COING/HONSELL, in: Staudinger, Einl. zum BGB, 84. szélszám.; HEINRICHS, in: Palandt, Einl., 5. szélszám.

¹⁹ BROX/WALKER, 21. szélszám.

²⁰ COING/HONSELL, in: Staudinger, Einl. zum BGB, 84. szélszám.

²¹ A Német Szövetségi Köztársaságban akkor is, és ma is a Bundestag, más néven Reichstag, magyarul Szövetségi Gyűlés alkotja a parlamentet, pontosabban annak alsó házát. A törvényhozási folyamatban a német népet mint egészet képviseli. A Bundesrat, magyarul Szövetségi Tanács pedig a parlament felső házát képi, és a 16 német szövetségi állam (Bundesland) érdekeit képviseli.

²² SELTER, 175, 179.

²³ COING/HONSELL, in: Staudinger, Einl. zum BGB, 87. és köv. szélszámok.

nevezés szabadsága, Testierfreiheit, BGB § 1937).²⁴ Az öröklési jog megalkotásakor viszont a családi köteleket is figyelembe vették, így az örökségből esetleg kimaradó házastárs és a leszármazottak igényüket a köteles részen (Pflichtteil) keresztül érvényesíthetik. A személyes autonómia és a *jogegyenlőség* (Rechtsgleichheit) elve kiegészíti egymást, ami annyit tesz, hogy minden polgár ugyanazon jogokkal rendelkezik, és ugyanazon törvények vonatkoznak rá.²⁵

2.2. A BGB felépítése és a zárójel-technika (Der Aufbau des BGB und die Klammer-technik)

A BGB – a pandekta jog rendszerének mintájára – öt könyvre oszlik:

A magyar Polgári Törvénykönyvhöz hasonlóan legelől az *általános rész* (Allgemeiner Teil) található, amely az ezt követő könyvek különleges jogviszonyaira vonatkozóan általános szabályokat tartalmazza. A *zárójel-technika* (Klammertechnik) a matematikát tekinteti mintának, és a zárójel elé vonja azokat a szabályokat, amelyek a zárójelben lévő részekre vonatkoznak. A zárójeltechnika a BGB egészét végigkíséri, és a legalsóbb szinteken, a legapróbb szabályozásokban is megfigyelhető.²⁶ Így sikerült elérni azt, hogy a BGB ne legyen túlságosan hosszú.²⁷

Ezekhez az előretolt, általános szabályokhoz tartozik például, hogy hogyan jön létre egy szerződés. A további négy könyv, vagyis a kötelmi jog (Schuldrecht), dologi jog (Sachenrecht), családi jog (Familienrecht) és az öröklési jog (Erbrecht), amelyek pl. az adásvételi szerződés (BGB 433. §), a házasság (BGB 1408. §) vagy öröklési szerződés (BGB 1941., és 2274. §) szabályait fektetik le, a szerződések létrejöttéről általánosságban nem beszélnek, mivel az ezekre vonatkozó közös szabályokat a BGB általános része tartalmazza a 145. §-tól kezdődően. A magyar joghoz hasonlóan itt is csak annyiban érvényesek az általános részi előírások, amennyiben a BGB többi könyve nem tartalmaz egyéb eltérő speciális szabályokat.

A *kötelmi jog* (Schuldrecht), vagyis a BGB második könyve az egyes személyek közötti, szerződésen vagy törvényi előíráson alapuló különleges kapcsolatokat szabályozza. A már említett ún. zárójeltechnika a második könyvben is megjelenik, ahol az egyes kötelmi kapcsolatok előtt szintén található egy általános rész. Ez olyan normákat tartalmaz, amelyek az összes második könyvbeli kötelmi viszonyra, vagy legalábbis azok egy jó részére, továbbá a többi könyvben található kötelmi viszonyokra is alkalmazandók. A zárójeltechnika a BGB alacsonyabb szintű szerkezeti egységeiben, az egyes kötelmi viszonyokban is érvényesül. Így például a bérleti szerződésnél először az általános, minden bérleti viszonyra vonatkozó szabályokkal találkozhatunk a BGB-ben, és csak ezt követik a speciális pl. a lakóhelyiség vagy egyéb dolgok bérletére vonatkozó rendelkezések.

A BGB harmadik könyve a *dologi jog* (Sachenrecht), amely a személyek és dolgok közötti viszonyokat rendezi, valamint a birtoklást, tulajdonjogot és a korlátolt dologi jogokat, pl. a jelzálogot is szabályozza.

²⁴ BROX/WALKER, 25. számszám.

²⁵ SCHWAB, DIETER – LÖHNIG, MARTIN: *Einführung in das Zivilrecht*, 18. kiadás, 2010, Heidelberg. 72. számszám.

²⁶ BROX/WALKER, 37. számszám.

²⁷ Megjegyezzük, hogy a BGB 2385 §-ból áll.



A *családi jogot* (Familienrecht) a BGB negyedik könyve tartalmazza. Itt található többek között a házasság, rokonság, gyámság (Vormundschaft), gondnokság (rechtliche Betreuung) és az eseti gondnokság (Pflegschaft)²⁸ szabályozása.

Az *öröklési jog* (Erbrecht), amely az ember halálának vagyoni következményeivel foglalkozik, a BGB ötödik, vagyis utolsó könyvében található.

2.3. A polgári jog és az Alaptörvény (Das Zivilrecht und das Grundgesetz)

Annak ellenére, hogy a BGB már jóval a Grundgesetz 1949-es hatályba lépése előtt létezett, a Grundgesetzben található alapjogokból következő objektív értékrendszer ugyanúgy hat a BGB-ben található szabályokra, vagyis azokat alkotmánykonform módon kell értelmezni. Amennyiben ez bizonyos előírások vonatkozásában nem lehetséges, a Szövetségi Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezheti, a német kifejezés szó szerinti fordításával semmisnek nyilváníthatja (für nichtig erklären) ezeket a normákat. A gyakorlatban ez eddig főleg családi jogi előírásokat érintett, amelyek a BGB történelmi gyökereiből kiindulva a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód alapjogát többszörösen megsértették. Az alapjogok, amelyek elsődlegesen a polgár állammal szembeni védelmét jelentik, egyéb módon is kihatnak a BGB-re, mégpedig úgy, hogy az egyének szubjektív jogait védik a többi magán-személy beavatkozásától. Erre jó példát ad a BGB 823. §-ában meghatározott kártérítés intézménye, amely többek között védelmet nyújt az általános személyhez fűződő jogokba való [GG 2. Cikk (1), 1. Cikk (1) bek.] jogtalan és felróható beavatkozással szemben is. Az alapjogok ezeken túl még a polgári jogi generálklauzulakon (BGB 138. §, 157. §, 242. §, 307. §, 826. §, és 1666. §) és a bennük foglalt, pontosan meg nem határozott jogi fogalmakon keresztül is hatnak a magánjogra,²⁹ hiszen ezeket a jogértelmezés során mint irányelveket kell figyelembe venni.

Az a polgári jogi bíró, aki ítélete, a jogértelmezés során nem veszi figyelembe az alapjogoknak a polgári jogi normákra gyakorolt hatását, megsérti az alapjogokat, hiszen azokhoz ő mint a közhatalom hordozója kötve van, a polgárnak pedig joga van ahhoz, hogy alapjogait figyelembe vegyék.³⁰ Például a BGB 242. §-a alapján – amely generálklauzula szerint a szerződő felek kötelesek egymás jogaira tekintettel és azok tiszteletben tartásával eljárni – érvényesül a munkaviszonyon belül a vallásszabadság alapjoga (GG 4. Cikk), amely többek között megengedi a munkavállalónak, hogy munkaideje alatt is imádkozhasson. Mivel viszont a munkáltató is ugyanúgy hivatkozhat az alapjogokra, például a foglalkozás szabad megválasztására és a tulajdonjog garanciájára [Berufsfreiheit, Eigentums-garantie, GG 12., és 14. Cikk], a munkavállalónak úgy kell az imádkozáshoz való jogát gyakorolnia, hogy az az üzemi munkamenetet ne zavarja meg.³¹

²⁸ A gyámság, gondnokság rendszere Németországban is hasonló a hazaihoz. A „Vormundschaft” (1773. §), azaz gyámság itt is csak kiskorúak esetében állhat fenn. Az 1992-es reform óta a „rechtliche Betreuung” (1896. §), vagyis a mi gondnokságunkkal alapjaiban véve megegyező törvényes képviselési forma pedig a nagykorú pszichikai betegségekben szenvedők vagy ügyeik vitelére egyéb testi, szellemi, lelki fogyatékosságuk folytán képtelenek személyek számára létrehozott jogintézmény. Ezekon túl létezik még az ún. „Pflegschaft” (1909. §), amelyet az előző kettővel ellentétben csak bizonyos esetek, bizonyos életkörülmény orvoslására hoztak létre, és nagyjából a magyar eseti gondnokság intézményének feleltethető meg. Ide tartozik többek között a méhmagzat gondnoksága, az ügygondnok, a helyettes gyámság kiskorúak számára vagy helyettes gondnokság nagykorúak számára, az ügyeinek vitelében akadályozott személy gondnoksága, a hagyatéki gondnok.

²⁹ HEINRICHS, in Palandt, § 242, 8. szílszám.

³⁰ BVerfGE 2007, 198, 206.

³¹ LAG Hamm, NJW 2002, 1970.

2.4. A „gyengébb fél” védelme (Der Schutz des Schwächeren)

A BGB a szerződési szabadságon keresztül igyekszik biztosítani az egyének számára a saját életviszonyok szabad formálását, amely viszont csak abban az esetben valósulhat meg, ha egyenlően erős felek állnak egymással szemben. Ez nem jellemző a tipikus, vagyis ún. nem tökéletes piacokra. A különböző birtokviszonyok a piaci hatalom strukturális egyenlőtlenségéhez vezetnek, amelynek során az egyéni szerződési szabadság az egyik, a „gyengébb fél” terhére korlátozódik. A szabadság ilyen tényleges leszűkülése tipikus néhány részpiac, például a munkaerő- vagy lakáspiac vonatkozásában.³² Ennek elkerülése érdekében a BGB-be már annak létrehozásakor bekerültek a „gyengébb fél” védelmét (Schutz des Schwächeren) szolgáló előírások, ilyen pl. az uzorás jogügyletek semmisségét kimondó 138. § (2) bekezdés (Wucher).

A német alkotmány, vagyis a Grundgesetz hatálybalépésével az alapjogok is megerősítik az állam azon feladatát, hogy különböző szabályok megalkotásával megfelelő védelmet nyújtson a magánszemélyek által okozott, alapjogokat veszélyeztető vagy sértő beavatkozásokkal szemben. Még abban az esetben is, ha a magánszemély azt privátautonómiájának gyakorlása keretein belül tette.³³ Az idő múlásával számos védelmi előírás alakult még ki, így pl. a munkavállalót, a fogyasztót vagy a bérlőt védő előírások, amelyek részben a BGB-ben, részben pedig a különleges magánjogi ágak (Sonderprivatrechte) egyes törvényeiben találhatók.

2.5. Az európai jog hatása (Der Einfluss des Europäischen Rechts)

A BGB és a német magánjog egy bizonyos részének alapjait a közösségi irányelvek adják. Mint tudjuk az irányelvek az Európai Unió olyan előírásai, amelyeket a tagállamok kötelesek beilleszteni nemzeti jogrendjükbe, céljuk pedig a közös piac egységesítése és a négy európai alapszabadság megvalósítása.³⁴ Főként a szerződés és a kötelmi jog területén jelentős a közösségi irányelvek befolyása.³⁵ A 2001-es évben a német jogalkotó megragadta az alkalmat, amelyet a fogyasztási cikkek adásvételéről szóló (1999/44/EK), az elektronikus kereskedelemről szóló (2000/31/EK) és a késedelmes fizetés elleni fellépésről szóló (2000/35/EK) irányelvek belső jogba való beépítésének kötelezettsége kínált, hogy a BGB hatályba lépése óta nagyrészt érintetlen kötelmi jogot modernizálja (Schuldrechtsreform). Ennek keretében a törvényhozó a már korábban az európai előírások szerint módosított fogyasztóvédelmi szabályok egy részét – többek között a távollévők közötti kereskedelemről szóló törvényt (Fernabsatzgesetz) és az általános szerződési feltételekről szóló törvényt (AGB-Gesetz³⁶) – is beépítette BGB-be.

Az EU-ban vannak olyan törekvések – különösen az Európai Parlament kezdeményezésére –, amelyek a részben nagyon különböző nemzeti jogok egységesítését és az európai polgári jog kodifikációját célozzák. Ennek indoka, hogy az EU közös belső piaca olyan szerződéses kapcsolatokhoz vezet, amelynek felei különböző tagállamok polgárai és vállalkozásai, ezért – főként a szerződési jog területén – elengedhetetlen az egységesítés. Ezen cél elérése érdekében az európai szerződési jog egységesítésével nem hivatalosan megbízott

³² BELLING, DETLEV: *Das Günstigkeitsprinzip im Arbeitsrecht*, Berlin, 1984. 1.

³³ BELLING, DETLEV: *Die Verantwortung des Staates für die Normsetzung durch die Tarifpartner* 1999, 547, 572.

³⁴ SCHWAB/LÖHNIG, 35. számszám.

³⁵ SÄCKER in: MÜKo, Einl., 196. számszám.

³⁶ Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen.

ún. Lando Bizottság egy jogösszehasonlító alapra helyezett európai szerződési jogi tervezetet (Principles of European Contract Law) dolgozott ki. Ezt alapul véve a „Study Group on a European Civil Code” és a „European Research Group on Existing EC Private Law (Acquis Group)” elkészítette a „Draft Common Frame of Reference” nevű jogszabálytervezetet, amely 2009. október 20-án végleges változatában megjelent. A válasz arra a kérdésre, hogy ezek az előmunkálatok ténylegesen egy egységes európai kötelmi joghoz vezetnek-e, még várat magára. Az viszont biztos, hogy a jogalkotó a fent említett német „Schuldrechtsreform” kidolgozásakor jelentős mértékben figyelembe vette a már meglévő Principles of European Contract Law (PELC) előírásait.³⁷

2.6. Az elválasztó és az absztrakciós elv (Das Trennungs- und Abstraktionsprinzip)

A BGB alapelveihez tartozik a „Trennungs- és az Abstraktionsprinzip”, amelyek német sajátosságnak számítanak, és Savigny római jogi értelmezésére nyúlnak vissza,³⁸ amely mára már valamelyest vitatottá vált. Sokan azon a véleményen vannak, hogy Savigny tévedett, amikor a római jogot a Trennungs- és Abstraktionsprinzip (magyarul elválasztó és absztrakciós elv) forrásának tekintette.³⁹ Ennek ellenére mindkét elv mélyen beivódott a német polgári jogba. Fő jellemzője a „kötelező- és rendelkező ügyletek”, német kifejezéssel a „Verpflichtungs- és a Verfügungsgeschäft” közötti különbségtétel.

„Kötelező ügyletek”-nek azokat a jogügyleteket nevezzük, amelyeknél olyan kötelmi jogi viszony jön létre, amely jogalapot szolgáltat a jogosult számára valamely tevést vagy nemtevést a kötelezetten követelni. Ezzel szemben „rendelkező ügylet” alatt olyan jogügyleteket értünk, amelyek egy konkrét jogi változásra irányulnak, ilyen pl. egy dolog tulajdonának átruházása.

Az „elválasztó elv” szerint a kötelező ügylet maga még nem eredményez jogi változást, hanem csupán arra ad jogalapot, hogy a jogosult a kötelezetten követelhesse a jogi változás véghezvitelét, amely igény pedig csak a rendelkező ügylet foganatosítása után teljesül. Így az adásvételi szerződés nem vezet a dolog tulajdonának átszállásához, hanem csak az arra vonatkozó jogalapot keletkezteti. Az átszállásnak a megfelelő rendelkező ügyleten keresztül kell megtörténnie, amely ingó dolog adásvétele esetében a BGB 929. §-ának eszlő mondata alapján a dolog átruházásával történik.

Az „absztrakciós elv” még egy lépéssel tovább megy, amely szerint a „kötelező- és a rendelkező ügyletek” egymástól függetlenül érvényesek. Emiatt a kötelező ügylet – pl. adásvételi szerződés – érvénytelensége nem érinti a rendelkező ügylet érvénytelenségét. Ennek értelmében az adásvételi szerződés bármely okra visszavezethető érvénytelensége esetén is a vevő marad a tulajdonos, ha már átvette az adásvétel tárgyát, vagyis az érvényes rendelkező ügylet már végbement. A vagyoni helyzet ilyen jogalap nélküli eltolódását pedig a BGB 812. §-ával kezdődően szabályozott jogalap nélküli gazdagodás (Bereicherungsrecht) segítségével lehet helyreállítani.

Ennek megfelelően az elválasztó és az absztrakciós elv elsődlegesen a forgalom védelmét és a jogbiztonságot szolgálja. A tulajdoni helyzetet viszonylag könnyen meg lehet állapítani, és az ahhoz tartozó kötelező ügyleteket nem szükséges visszavezetni. Valamely dolog vagy jog szerzője a dolgot vagy jogot anélkül tudja tovább átruházni, hogy az ahhoz

³⁷ LOOSCHELDERS, DIRK: *Schuldrecht Allgemeiner Teil*, 8. kiadás, 2010, München. 43. szélszám.

³⁸ VON SAVIGNY, FRIEDRICH KARL: *System des heutigen römischen Rechts III*, Berlin, 1849. 312. és köv.

³⁹ FÜLLER, JENS THOMAS: *Eigenständiges Sachenrecht?*, Tübingen, 2006. 123.; WESEL, UWE: *Juristische Weltkunde*, Berlin, 1984. 93.

tartozó kötelező ügylet érvényes lett volna. Így a szerzési láncban az utolsó szerzőnek nem kell attól félnie, hogy a megszerzett dolgot esetleg elveszítheti egy olyan kötelmi jogi szerződés érvénytelensége miatt, amit két fél a múltban kötött.

Sokan azt kritizálják, hogy az elvásztó és az absztrakciós elv védelme a jóhiszeműség elvének előírásain túlmenően valósul meg. Az absztrakciós elv különösen a jogok BGB 398. §-a szerinti engedményezés útján történő átruházása esetén nyújt kiegészítő védelmet, mivel ennél egyébként nincs lehetőség a jóhiszemű szerzésre. Ugyanez vonatkozik a végrehajtásra (Zwangsvollstreckung) is. Végül a tulajdonosi jogok fenntartása mellett történő adásvételnél is előnnyel jár az elvásztó és az absztrakciós elv.⁴⁰ Ha a vevő ugyanis nem szeretné rögtön kifizetni a vételárat, túl kockázatos lenne az eladónak a dolog tulajdonjogát átruházni. Az viszont elegendő dologi biztosíték az eladónak, ha a dolgot bár rögtön átadják a vevőnek, a tulajdonosi helyzet megváltoztatásáról szóló megegyezésük viszont csak azzal a halasztó feltétellel [aufschiebende Bedingung, BGB 158. § (1) bek.] következik be, hogy a vevő kifizeti a vételárat. A feltétel bekövetkezéséig az eladó marad a dolog tulajdonosa, azután viszont a dolog tulajdonjoga minden további nélkül átszáll a vevőre.⁴¹

Az elvásztó és az absztrakciós elvhez viszont hátrányok is kapcsolódnak. A forgalomnak ez a jellegű fokozott védelme annak a kárára történik, aki érvényes kauzális szerződés nélkül rendelkezik. A jogalap nélküli rendelkezés jogalap nélküli gazdagodáson keresztül visszaforgatása viszont nem minden esetben kecsegtet sikerrel. Főként a vevő általi továbbruházás és a végrehajtás során történő elzalogosítás esetén történhet, hogy a jogosultnak nem marad mit visszakövetelnie, amennyiben a vevő közben elveszítette vagyonát.⁴²

Ezen felül az elvásztó és az absztrakciós elv egy egységes élethelyzetet mesterségesen szétbont, amely laikusok számára nehezen érthető. Emiatt az egyetemi képzésben is – különösen annak elején – nehézséget jelent az elvásztó és az absztrakciós elv hallgatókkal való megértetése.

3. A BGB általános része (Der Allgemeine Teil des BGB)

A BGB általános része (Allgemeiner Teil) olyan szabályozásokat foglal magában, amelyek az összes azt követő könyvben szabályozott jogviszonyra érvényesek.

3.1. A természetes és a jogi személyek (Die natürlichen und juristischen Personen)

Az általános rész a magánjogi jogalanyokkal kapcsolatos szabályozással kezdődik. Eszerint megkülönböztetünk természetes és jogi személyt. *Természetes személy* (natürliche Person) az ember; *jogi személyek* (juristische Person) pedig a személyegyesülések és a jogilag önállósult vagyoni egyesülések. Mindkettőnél fennáll annak a kérdése, mely feltételek teljesülése esetén válnak jogképesse (rechtsfähig), hogy aztán jogok és kötelezettségek hordozói legyenek.

A BGB 1. §-a alapján a természetes személy jogképesse a *születés* befejeztével (Vollendung der Geburt) kezdődik, amely a törvényhez fűzött kommentárok szerint abban a

⁴⁰ LARENZ, KARL – WOLF, MANFRED: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, 9. kiadás, München, 2004. 23. §, 88. számszám.

⁴¹ A tulajdonosi jog fenntartása mellett eladáshoz lásd BROX/WALKER, *Besonderes Schuldrecht*, 34. kiadás, München, 2010. 7. §, 21. és köv. számszámok.

⁴² BROX/WALKER, 121. számszám.

pillanatban történik, amikor az élő gyermek teljesen elhagyja az anya testét vagyis a pontos német definíció szerint „teljesen kilép az anya testéből” (dem vollständig aus dem Mutterleib). A születés befejezésének megállapításánál az a lényeg, hogy a gyerek minden testrészével kint legyen, a köldökszinór elvágása viszont nem számít.⁴³ Számos egyéb jogrendszer (pl. francia, spanyol) a jogképességet csak az olyan életképes gyermek számára ismeri el, amely a születés után bizonyos ideig életben marad.⁴⁴ A német és a magyar jogban viszont egyaránt elegendő az élveszületés ténye, ezen túl azonban a jogképességet nem érinti, hogy a gyermek életképes-e, vagy mennyi ideig él azután.⁴⁵ Továbbá mindkét jogrendszerben él az a szabály, amely szerint a még meg nem született, de már megfogant magzat feltételes jogképességgel rendelkezik, amely feltétel maga az élveszületés, pl. az öröklési jog szempontjából [BGB 1923. § (2) bek.]. A jogképesség megszűnése is azonos a két jogrendszerben, ez mindkettőben az (agy)halállal ér véget.⁴⁶

Hazánkhoz hasonlóan a jogi személyek Németországban is állami aktsussal nyerik el jogképességüket, vagyis (cég)jegyzékbe való bejegyzéssel [Registereintragung, BGB 55. és köv. §⁴⁷, GmbHG 7. § (1) bek., AktG 36. § (1)] vagy elismeréssel⁴⁸ [Anerkennung, BGB 80. § 1. mondat] válnak jogképesek; és a megszűnéssel (Auflösung) veszítik el azt.

A polgári jog kizárólag a magánjogi jogi személyekkel kapcsolatos szabályozásokat tartalmazza, a BGB általános részében az egyesület (Verein, BGB 21–79. §) és az alapítvány (Stiftung, BGB 80–88. §), a kötelmi jogi könyvben pedig a polgári jogi társaság szabályait (Gesellschaft bürgerlichen Rechts, GbR vagy BGB-Gesellschaft, 705–740. §) találhatjuk. Az egyéb társasági formákra vonatkozó előírásokat külön törvények tartalmazzák, így pl. a tőketársaságok, mint pl. a részvénytársaság (Aktiengesellschaft, AG, AktG) vagy a korlátolt felelősségű társaság (Gesellschaft mit beschränkter Haftung, GmbH, GmbHG) a Kereskedelmi Törvénykönyvben (Handelsgesetzbuch, HGB) kerültek szabályozásra.

A jogi személyekre vonatkozó jogszabályok polgári törvénykönyvbeli elhelyezkedése a magyar jogban is hasonló. A jogi személyek, a Ptk. elején a személyekről szóló részben találhatók (Ptk. 28–74/H. §), ide tartozik többek között az egyesület, a köztestület és az alapítvány. A GbR-hez polgári jogi törvénykönyvbeli elhelyezkedésében, létrejöttében és felépítésében is hasonló, jelentőségében viszont a német megfelelőjéhez képest elenyésző⁴⁹ polgári jogi társaság (pjt., Ptk. 568–578/A. §) pedig az egyes szerződések közé került

⁴³ SAENGER, INGO: *Natürliche Personen, Verbraucher, Unternehmer*, in: ERMAN BGB, XIII. kiadás, Band I, Köln, 2011. § 1, 2. szélzám.

⁴⁴ Artt. 725, 906 frz. Cc; Art. 30 span. Székely László Cc.

⁴⁵ LENKOVICS BARNABÁS: *A személyi jog vázlata*, Budapest, 2. kiadás, 2001, 18.

⁴⁶ SAENGER, in: ERMAN BGB § 1, 4–6. szélzám

⁴⁷ WESTERMANN, HARM PETER: *Juristische Person*, in: ERMAN BGB, XIII. kiadás, Band I, Köln, 2011. § 21, 10. szélzám, § 55, 1–3. szélzám

⁴⁸ Hazánkban a jogi személyiség keletkezésének feltétele a nyilvántartásba vétel, nem ismeri viszont a magyar jog az elismerés útján való magánjogi jogi személyé válás lehetőségét. A német jogban ez az alapítvány (Stiftung) esetében fordulhat elő, amely létrehozásának és jogi személlyé válásának feltétele, hogy alapító személy alapító ügyletét (Stiftungsgeschäft) az adott tagállamban azért felelős hatóság, vagyis az alapítványi hatóság (Stiftungsbehörde) elismerje. Az alapítvány tehát nem egy regiszterbe való felvétellel jön létre, mint pl. a GmbH, hanem elismeréssel, annál is inkább, mert Németországban van egyesületi jegyzék (Vereinsregister) és cégjegyzék (Handelsregister), de nincsen alapítványi jegyzék (Stiftungsregister), csak egy nem hivatalos, és a különböző tagállamokban nem egységesen vezetett „Stiftungsverzeichnis”.

⁴⁹ Németországban számos GbR-rel találkozhatunk ma is. Ezt a formát választják többek között például az egy praxist működtető orvosok vagy a laza üzleti kapcsolattal tervező, inkább szellemi, mint anyagi tőkében együttműködni kívánó üzletemberek. Magyarországon viszont többek között e forma jogi szabályozásának hiányosságából, a történelmi fejlődés sajátosságaiból és az alapítási költségek különbségéből kifolyólag a pjt. helyett inkább a bt. vagy kft. formát választják az együttműködni kívánók.

besorolásra. Az egyéb társasági formákra – mint a bt., kft. és rt. – vonatkozó szabályokat Magyarországon is külön törvénybe foglalták, ez a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény (Gt.).

A természetes és jogi személyeken kívül Németországban is vannak a magyar betéti társasághoz hasonló jogi személyiséggel nem rendelkező – pontosabban perképesességgel és korlátozott jogképesességgel rendelkező – gazdasági társaságok.⁵⁰ Ilyenek a közkereseti társaság (Offene Handelsgesellschaft, OHG, HGB 105–160. §) és a betéti társaság (Kommanditgesellschaft, KG, HGB 161–177a. §). Ezen társaságok német elnevezése „Personengesellschaften”, vagyis személyi, személyegyesítő társaságok, míg az előző bekezdésben említett AG és GmbH a „Kapitalgesellschaften”, vagyis a tőketársaságok, tőkeegyesítő társaságok megnevezést kapták. Az OHG és a KG szabályai egyaránt a német Kereskedelmi Törvénykönyvben (Handelsgesetzbuch, HGB) találhatók.

3.2. A cselekvőképesség (Die Geschäftsfähigkeit)

A jogképeség nem jár együtt feltétlenül egy ember *cselekvőképességével* (Geschäftsfähigkeit). A német jog szerint cselekvőképességen a jogügyletek érvényes megkötéséhez szükséges képességet értjük. Ez ugyanazt takarja, mint a magyar cselekvőképesség fogalma, amely szerint „aki cselekvőképes, maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot” [Ptk. 11. § (2) bek.].

Mindkét törvény abból az alaptételből indul ki, hogy minden ember cselekvőképes, és ezután írják körül a cselekvőképtelenség és a korlátozott cselekvőképesség eseteit. A BGB viszont már magát a cselekvőképesség fogalmát sem tartalmazza, és nem is határozza meg közelebbről, ki cselekvőképes, hanem a cselekvőképességről szóló cím alatt rögtön a cselekvőképtelenség eseteinek körülírását kezdi [BGB 104. §].

A BGB 104. §-a szerint cselekvőképtelen (geschäftsunfähig) az, aki a hetedik életévét még nem töltötte be, vagy elmeállapota tartós, beteges zavarban (dauerhafte, krankhafte Störung) szenved. A BGB 105. § (1) bekezdése alapján a cselekvőképtelen jognyilatkozata semmisnek tekintendő, még abban az esetben is, amennyiben ez a cselekvőképtelen számára kizárólag előnyös ügyletre vonatkozik. Tehát ajándékozássra vonatkozó ajánlatot sem fogadhat el. A BGB 105. § (2) bekezdése értelmében a tudattalan állapotban vagy átmeneti tudatzavarban tett jognyilatkozat éppúgy semmis, az ilyen átmeneti állapot viszont magát a cselekvőképességet nem befolyásolja.

A BGB 106. §-a alapján a kiskorú hetedik életévének betöltésétől – eltérően tehát a magyarországi 14 éves határtól – korlátozottan cselekvőképesnek (beschränkt geschäftsfähig) számít. A teljes cselekvőképesség tehát a nagykorúvá válással, vagyis a 18. életév betöltésével következik be (BGB 2. §). A korlátozott cselekvőképesség jogkövetkezményei attól függnek, milyen típusú jogügyletről van szó.

Kizárólag előnyös következményekkel járó jogügyletben önállóan is eljárhat a korlátozottan cselekvőképes. Ezalatt olyan jogügyletek értendők, amelyek nem járnak a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személyes kötelezettségével, és nem szüntetik meg vagy korlátozzák annak már fennálló jogait. Az ún. „kötelező ügyletek” (Verpflichtungsgeschäft) közül leginkább ilyen a kiskorú javára történő ajándékozás, de bármely más, a kiskorút

⁵⁰ A jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok mindkét országban jogok és kötelezettségek alanyai lehetnek, tulajdon és egyéb dologi jogok tulajdonosai lehetnek, bíróság előtt pert indíthatnak és maguk is perelhetők. Ezáltal tehát perképesek és korlátozottan jogképesek.

előnyben részesítő egyéb kötelező ügylet (pl. tulajdonszerzés) ebbe a kategóriába eshet. Emellett hozzájárulást nem igénylő jogügyletek még az ún. „neutrale Geschäfte”, amelyek a kiskorú számára jogilag sem előnyt, sem hátrányt nem jelentenek, mert annak következményei már egy harmadik személyt érintenek. Ilyen ügyletről beszélünk, ha pl. a kiskorú más képviselőjeként cselekszik, mert itt a kiskorú akaratnyilatkozatának következményei a BGB 164. § (1) bekezdése alapján nem magára a kiskorúra, hanem a képviselt személyre vonatkoznak.⁵¹

Olyan szerződések viszont, amelyből mindkét irányban keletkeznek kötelezettségek, mint pl. adásvételi szerződés, a kiskorú számára is határoznak meg kötelezettségeket, így semmi esetre sem lehetnek kizárólag előnyösek. Ugyanez vonatkozik az aszinallagmatikus ügyletekre, vagyis a nem teljesen egyenértékű kötelezettséget magába foglaló szerződésekre. Ilyen pl. a haszonkölcsön szerződés, ahol a dolog ingyenes bérbeadásáról van szó. Itt a szerződés megszűnéskor a kölcsönvevő köteles a dolgot visszaszolgáltatni (BGB 604. §), amely a kiskorúra is kötelezettséget ró, és ezáltal hátrányt jelent. A kiskorú terhére történő ún. „rendelkező ügyletek” (Verfügungsgeschäfte) is ahhoz vezetnek, hogy annak jogai megszűnnek, vagy csökkennek.

A korlátozottan cselekvőképesek védelme érdekében a nem kizárólag előnyökkel járó jogügyletekhez a törvényes képviselő hozzájárulása (Zustimmung) szükséges. Ez a BGB szerint is, ugyanúgy mint hazánkban, történhet előzetes beleegyezés (Einwilligung) vagy utólagos jóváhagyás (Genehmigung) alapján. Amennyiben ez nem történik meg, az a szerződés érvénytelenségét eredményezi [BGB 108. § (1) bek.]. A hozzájárulás egy különleges esetét, vagyis a konkludensen megadott beleegyezést szabályozza az ún. „zsebpénzparagrafus” (Taschengeldparagraph, BGB 110. §). Eszerint a kiskorú érvényesen köthet szerződést, ha azt olyan eszközön keresztül teljesíti, amelyeket erre a célra vagy szabad felhasználásra kapott. Ilyen tipikusan a zsebpénz. A magyar jogban ehhez valamennyire hasonló az ún. *bagatell ügylet*, amely a mindennapi élet egyszerű ügyleteit jelenti, amelyet kiskorúak is köthetnek, vagyis, ha a gyerek vásárol valami kisebb értékű dolgot, pl. egy csokoládét a boltban, ahhoz nincs szükség minden esetben a képviselő hozzájárulásához.

Valamely szerzési jogügylet önálló viteléhez, valamint kereső tevékenység végzéséhez a kiskorúnak ún. *részleges cselekvőképesség* (Teilgeschäftsfähigkeit) adható. Ennek értelmében ezen a területen teljes cselekvőképességgel rendelkezik, és törvényes képviselője hozzájárulása nélkül köthet jogügyleteket.⁵²

⁵¹ Ez a helyzet áll fenn például, ha az édesanya megkéri, vagyis meghatalmazza a 14 éves lányát, hogy az ő nevében édesapja születésnapjára vásároljon egy könyvet. MÜLLER, HANS-FRIEDRICH: *Geschäftsfähigkeit*, in: ERMAN BGB, XIII. kiadás, Band I, Köln, 2011. § 106, 3. szétl. szám.

⁵² A kereső tevékenység végzése történhet egyrészt *önálló* művész, kereskedelmi üzletkötő (Handelsvertreter) vagy üzlet tulajdonosaként a BGB 112. §-a alapján, vagy pedig megbízásos jogviszonyban, vagy munkaviszonyban a BGB 113. §-a alapján. Ezek keretében a korlátozottan cselekvőképés bérelhet üzlethelyiséget, rendelhet árut, lehet tagja a munkáltatói szervezetnek vagy a Kereskedelmi és Iparkamarának (Industrie- und Handelskammer). Ezek a törvényi szabályozások természetesen nem azt jelentik, hogy Németországban bármely 7 éves dolgozhat, üzletet vihet minden további nélkül. A polgári törvénykönyv megadja a fent leírt kereteket, ennek viszont többek között a munkajogi, gazdasági jogi, ifjúságvédelmi előírások további szigorú korlátokat vetnek.

Önálló: A „Selbständige” vagyis egyenes fordítással az „önálló” egy a magyar egyéni vállalkozóhoz hasonló német kategória. Az arra vonatkozó szabályok viszont lényegesen egyszerűbbek, főként bejegyzési, működési és számlaadási szempontból.

3.3. A jogügylet és az akaratnyilatkozat (Das Rechtsgeschäft und die Willenserklärung)

Az általános rész központi szabályai közé tartoznak a jogügylet (Rechtsgeschäft) létrejöttével kapcsolatos előírások. A *jogügylet* a német jogban olyan tényállásként definiálható, amely legalább egy akaratnyilatkozatot (Willenserklärung) tartalmaz és a kívánt jogkövetkezményekkel jár. A jogügylet központi eleme tehát az akaratnyilatkozat, amely tulajdonképpen a jogi cél elérésére irányuló akarat kinyilvánítása. Az akaratnyilatkozat objektív oldalról szemlélve tartalmaz egy *tényleges kinyilatkoztató cselekményt* (Erklärungsakt), amely egy bizonyos, a jogügylettel célzott akaratra enged következtetni. Azt, hogy a megfelelő jogi kötöttségre irányuló akarat (Rechtsbindungswille) felismerhető-e, a jogi értelmezésen (Auslegung) keresztül lehet kideríteni (BGB 133. §, 157. §). Szubjektív oldalról pedig cselekvési akaratot (Handlungswille), nyilatkozási tudatosságot (Erklärungsbewusstsein) és ügyleti akaratot (Geschäftswille) különböztetünk meg. Az elsőként említett *cselekvési akarat*on a jogi értelemben vett cselekvéshez szükséges akaratot értjük, amely alól kivétel például a reflex. A *nyilatkozási tudatosság* a cselekvő tudatosságát fejezi ki a jogügyletre irányuló nyilatkozat megtételére vonatkozólag. Ez azt jelenti, hogy tudatában van-e annak, hogy éppen egy jognyilatkozatot tesz. Az *ügyleti akarat* pedig egy bizonyos jogügylet megvalósítására irányuló akaratot jelent. Vagyis hogy a cselekvései akarat és nyilatkozási tudatosság által mozgásba hozott folyamat a megfelelő tartalommal bír-e. Egyetértés van abban, hogy az ügyleti akarat megléte nem szükségszerű feltétele az akaratnyilatkozat érvényességének. Amennyiben az ügyleti akarat és a nyilatkozat valójában eltérnek egymástól, úgy a tévedés miatti megtámadhatóság lehetősége áll fenn (BGB 119. §).

Az is vitatott, hogy a nyilatkozási tudatosság szükséges feltétele-e egyáltalán egy érvényes akaratnyilatkozatnak. Erre a vitára 1899-ben adott alkalmat a *Hermann Isay* által publikált „trieri borárverés” esete⁵³. A borárverésen résztvevő *A* észrevette ismerősét *B*-t, és integetett neki, amivel az éppen árverés alatt álló bortételre megtette a legmagasabb ajánlatot, és megnyerte azt. Itt felvetődik a kérdés, hogy *A* az integetéssel a szerződéskötésre irányuló akaratnyilatkozatot tett-e? Hiszen nem egy jogügyleti cselekményt szándékozva cselekedett, vagyis nem azzal a szándékkal integetett, hogy jogügyleti szempontból cselekedjen. Ebben az esetben hiányzik a tudatos nyilatkozattétel.

Ezzel a kérdéssel két német teória foglalkozik részletesen. Az egyik a nyilatkozat tevőjének, a másik a nyilatkozat fogadójának érdekeit hangsúlyozza. Az egyik nézet szerint tudatos nyilatkozattétel nélkül nincs érvényes akaratnyilatkozat. Itt a nyilatkozattevő személyes autonómiája nyújtja a védelem alapját. A másik nézet viszont a hiányzó tudatos nyilatkozattétel ellenére az akaratnyilatkozat meglétéből indul ki. Ez utóbbi nézet tehát elsősorban a nyilatkozat tényállásának objektív oldalról való teljesülését, és a nyilatkozat fogadójának a nyilatkozat objektivitásban vetett bizalmát védi.

Az uralkodó elmélet a kettő között helyezkedik el és a BGB alapelveit tükrözi. Eszerint a tudatos nyilatkozat ugyan szükséges feltétele egy akaratnyilatkozatnak, viszont ha a nyilatkozó a tőle elvárható gondosság mellett felismerhette, vagy elkerülhette volna az akaratnyilatkozat objektív tényállásának megvalósulását, magatartásával – a hiányzó tudatos nyilatkozattétel ellenére is – mint akaratnyilatkozattal kell számolnia, amennyiben a nyilatkozat fogadója okkal bízik az objektív tényállásban és emiatt védelmet élvez.

⁵³ ISAY, HERMANN: *Die Willenserklärung im Tatbestande des Rechtsgeschäfts*, Jena, 1900. 25.

A trieri borárverés esetében tehát *A*-nak számolnia kellett azzal, hogy az árverés vezetője integetését ajánlatnak tekinti, vagyis az integetés itt mint akaratnyilatkozat fogható fel, és így létrejött érvényes szerződésről beszélünk.

Az akaratnyilatkozat tényállási elemeit a törvény közvetlenül nem tartalmazza, szabályozza viszont a törvény az akaratnyilatkozatok megtételének és beérkezésének módját, valamint a szerződés ajánlat (Antrag, Angebot⁵⁴) és elfogadás (Annahme) útján való létrejöttét (BGB 145. §).

Az ajánlat egy elfogadást célzó akaratnyilatkozat, amelyet tartalmilag úgy kell megfogalmazni, hogy azt a másik félnek már csak el kelljen fogadnia. Ez akkor teljesül, ha az ajánlat egy szerződés legfőbb pontjait (pl. adásvételi szerződésnél az adásvétel tárgyát, a vételárat és a szerződő feleket) tartalmazza. Az elfogadó nyilatkozatnak tartalmilag meg kell egyeznie az ajánlattal. Minden módosítást az ajánlat visszautasításnak kell tekinteni, és az a BGB 150. § (2) bekezdése – a magyar jogban pedig a Ptk. 213. § (2) bek. – szerint új ajánlatnak minősül. Ezek lehetnek kifejezett akaratnyilatkozatok (ausdrücklich), de az ajánlat és az elfogadás is megtörténhet konkludensen (konkludent), vagyis ráutaló magatartással. Az ajánlatot csak egy bizonyos időszakon belül (BGB 147–149. §) lehet elfogadni, ezután érvényét veszti. Ez az intézmény ajánlati kötöttség néven a magyar jogban is jelen van.

3.4. Nemlétező jogügylet, érvénytelen jogügylet, hatálytalan jogügylet (negotium non existens, unwirksames Rechtsgeschäft, kraftloses Rechtsgeschäft)

A magyar jog élesen elkülöníti a nemlétező, érvénytelen – azon belül semmis és megátadható – és a hatálytalan jogügyleteket, szerződések kategóriáit, amelyek a német jogban gyakorlati szempontból hasonlóan érvényesülnek, ám annak ilyen szintű, szigorú jogdogmatikai elkülönítése nem figyelhető meg.

3.4.1. Nemlétező jogügyletek (negotium non existens)

Nemlétező szerződésről, vagy más szóval *létre sem jött szerződésről* (negotium non existens⁵⁵) akkor beszélünk, ha a felek nem tudtak akarategységre jutni a szerződés lényeges – vagy bármelyikük által lényegesnek minősített – kérdésében, ezért konszenzus hiányában nem jön létre a szerződés. Ezt a magyar jogtudomány a Ptk. 205. § (1) és (2) bekezdéséből vezeti le, amely norma a konszenzuál szerződések elvén alapul.

Mindennek jogkövetkezményeiről viszont nem rendelkezik a törvény, sőt a bírói gyakorlat sem alakított ki egységes, határozott álláspontot. A Legfelsőbb Bíróság XXXII. számú Polgári Elvi Döntése tartalmaz a téma vonatkozásában általánosan is hasznosítható álláspontokat. E döntés szerint, amennyiben a bíróság megállapítja, hogy a felek között a szerződés lényeges kérdéseiben nem született konszenzus, és a vállalkozó nemlétező szerződés alapján nyújtott szolgáltatásokat, akkor arra a továbbiakban a megbízás nélküli ügyvitel szabályait (Ptk. 484–487. §) lehet alkalmazni. Ez a német jogban is hasonlóan történne a „Geschäftsführung ohne Auftrag” (BGB 677. §-tól kezdődő rész) alapján.

⁵⁴ A BGB szövegében az „Antrag” szó szerepel, a német doktrínában és jogi szaknyelvben mégis az „Angebot” szó gyakoribb. A két szót szinonimaként használják.

⁵⁵ A „nemlétező jogügylet” németre való fordítása a „nicht existierendes Rechtsgeschäft” lenne, amely viszont egy német jogász számára nemcsak, hogy idegenül hangozna, hanem nem is tudná, mit takarhat ez a kifejezés, ők talán az „es kommt nicht zum Vertragsschluss” körülírást használnák. Ezért itt a terminus technikus latin megfelelőjét, vagyis a „negotium non existens” kifejezést találtuk a legmegfelelőbbnek.

Ez a megállapítás viszont csak bizonyos szerződéstípusoknál alkalmazható. Amennyiben vagyoneltolódás történt a nemlétező szerződés alapján, a jogalap nélküli gazdagodás [Ptk. 361–364. §] szabályainak segítségével lehet megoldani a problémát. Ez a német jogban szintén hasonlóképpen a „Bereicherungsrecht” szabályainak alkalmazásával történne.

A nemlétező szerződés speciális esete, amikor a szerződés létrejött harmadik személy beleegyezésétől vagy hatósági jóváhagyástól függ, és ezt a harmadik személy vagy hatóság megtagadja (Ptk. 215. §). Itt viszont egyszerű a helyzet, hiszen ennek jogkövetkezményeit a 215. § (3) bekezdésében szabályozza a jogalkotó, amely alapján az érvénytelenség jogkövetkezményei alkalmazandók ebben az esetben.

Láthatjuk tehát, hogy hazánkban a nemlétező szerződés – habár annak a magyar jogon belül sem alakult ki olyan részletes szabályozási rendszere, mint ahogy azt az érvénytelen szerződésnél megfigyelhetjük – egy meghatározó kategória a szerződések létszakaihoz tartozva. Annak gyakorlati megvalósulása hasonló a német jogrendszerben, dogmatikai megkülönböztetésére mégsem tért ki ilyen mértékben a német a jogtudomány, annak ellenére, hogy a magyarhoz hasonlóan a német is a konszenzuál szerződések alapelvein nyugszik.

3.4.2. Érvénytelen jogügyletek (Die unwirksamen Rechtsgeschäfte)

Az *érvénytelenség* (Unwirksamkeit) és annak két fajtájára – a semmisségre és megtámadhatóságra – vonatkozó szabályok nagyjából megegyeznek e két jogrendszerben mind dogmatikai, mind pedig gyakorlati szempontból, csupán kodifikációtechnikai különbségeket figyelhetünk meg.

Mint tudjuk, a magyar jogban akkor beszélünk érvénytelenségről, ha a felek között már megszületett az akarategység, már létrejött a szerződés, *de az azzal megcélzott joghatásokat nem engedi érvényesülni a jog*. Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről – a nemlétező szerződéssel szemben – rendelkeztek a Ptk. alkotói (Ptk. 237–238. §).

Az érvényességen belül pedig megkülönböztetünk semmisséget és megtámadhatóságot. A legfontosabb különbség a kettő között, hogy semmisség megállapításához nincs szükség külön eljárásra, és a semmis szerződés érvénytelenségére bárki⁵⁶ határidő nélkül hivatkozhat, a megtámadható szerződés viszont csak a sikeres megtámadás következtében válik érvénytelenné. Vagyis utóbbi esetben egy külön eljárás lefolytatása szükséges, amelyre meghatározott megtámadási szabályok (érdekeltek köre, határidő) vonatkoznak. További eltérést mutatnak még az érvénytelenítési, azaz semmisségi és megtámadhatósági okok.

Az eltérések kodifikációs szempontból jelentkeznek. A Ptk. alkotói dogmatikai és logikai okokból jobbnak látták az érvénytelenségi okokat nem egy helyen összegyűjtve, hanem a polgári jog különböző területein, a rájuk vonatkozó szabályok között kifejtetni, és csak a semmisség és megtámadhatóság általános kérdéseivel, valamint az érvényesség jogkövetkezményeivel foglalkozó normákat gyűjtötték össze egy helyen (Ptk. XXI. fejezete). A BGB létrehozói viszont a 116. §-tól kezdődő részben, egy helyen összegyűjtötték a semmisségi és megtámadási okokat, és az azokhoz fűződő jogkövetkezményeket.

A semmisségi és megtámadási okok hasonlóak a két jogrendszerben, viszont több eltérés is megfigyelhető. Például az objektív értékaránytalanság Magyarországon megtámadási ok, míg a német jogban ez inkább a semmisségre adna okot, de ott sem kifejezetten így,

⁵⁶ A „bárki” kifejezést nem lehet úgy értelmezni, hogy érdektelen kívülálló is hivatkozhat a semmisségre, hanem „a semmis szerződésekkel kapcsolatos perindítási lehetőségeket vagy a jogi érdekeltiség (jogviszony) vagy a perlési jogosultságot biztosító törvényi (jogsabályi) felhatalmazás alapozza meg” [BH 1991. 107].

hanem a jóerkölcsbe ütköző (sittenwidrig) megnevezés alatt. Egy másik példa, hogy a német jog részletesebben kidolgozta a tévedés egyes eseteit – nyilatkozatbeli, tartalmi, motívumbeli stb. tévedés. A különbségeket részletesen szemlélteti a következő ábra:

1. ábra

	Semmisségi okok (Gründe für die Nichtigkeit)		Megtámadási ok (Anfechtungsgründe)	
	Magyar jog	Német jog	Magyar jog	Német jog
Szerződési akarat hibái	Cselekvőképesség hiánya vagy korlátozottsága	Verträge mit geschäftsunfähigen oder beschränkt geschäftsfähigen Personen (BGB 105., 107. §)	Tévedés [Ptk. 210. § (1) bek.]	Erklärungsirrtum [BGB 119. § (1) bek. 2. esete]
				Erklärungsirrtum [BGB 119. § (1) bek. 2. esete]
				Eigenschaftsirrtum [BGB 119. § (2) bek.]
	Színlelt szerződés [Ptk. 207. § (5) bek.]	Scheingeschäfte (BGB 117. §)	Megtévesztés [Ptk. 210. § (4) bek.]	Arglistige Täuschung [BGB 123. § (1) bek. 1. esete]
		Scherzgeschäft ⁵⁷ (BGB 118. §)	Jogellenes fenyegetés [Ptk. 210. § (4) bek.]	Widerrechtliche Drohung [BGB 123. § (1) bek. 2. esete]
	Fizikai kényszer hatására kötött szerződés	58		
Szerződési nyilatkozat hibái	Megszabott alakszerűség hiánya (Ptk. 217. §)	Formmangel (BGB 125. §)		
	Álképviselet	Verträge im Namen eines anderen ohne Vertretungsmacht (BGB 177. §)		Falsche Übermittlung (BGB 120. §)
Célzott joghatás hibái	Tilos szerződés [Ptk. 200. § (2) bek.]	Verstoß gegen ein gesetzliches Verbot (BGB 134. §)	Objektív értékaránytalanság [Ptk. 201. § (2) bek.]	59
	Jogsabály megkerülésével kötött szerződés [Ptk. 227. § (2) bek.]			

⁵⁷ Ez alatt olyan akaratnyilatkozatot értünk, amelyet a nyilatkozó nem gondol komolyan, és abból indul ki, hogy annak komolytalanságát a másik fél felismeri, vagyis viccből teszi akaratnyilatkozatát. Az, hogy a másik fél ezt a komolytalan szándékot valójában felismerte-e vagy felismerhette volna-e, nem játszik szerepet. Fontos viszont hogy a nyilatkozó mindezt nem megtévesztő szándékkal teszi. Természetesen a nyilatkozatot tévesen komolyan vevő fél biztatási kár (Vertrauensschaden, BGB 122. §) címén kártérítést követelhet.

⁵⁸ A német jog nem tér ki a fizikai kényszer esetére, tehát ha például valakinek erőszakkal vezetik a kezét a szerződés aláírásakor. Természetesen a német jog is – kellő akarat hiányában – semmisnek (nichtig) tekinti az így létrejött szerződést.

⁵⁹ A német jog nem ismeri az objektív értékaránytalanság fogalmát, mivel azt a BGB kodifikátorai összegegyeztetetetlennek tartották a piaccgazdasággal, viszont az ilyen megegyezést magukba foglaló szerződések jóerkölcsbe ütköző (sittenwidrig) mivoltuk miatt a BGB 138. § alapján semmisnek számítanak.

(UJLAKI TAMÁS: *A kötelmi jog általános részének és legfontosabb jogintézményeinek elméleti, történeti és jogösszehasonlító elemzése*, in: *A polgári törvénykönyv magyarázata*, III. kötet Kötelmi jog, Általános rész, Budapest, 2008.)

	Semmisségi okok (Gründe für die Nichtigkeit)		Megtámadási ok (Anfechtungsgründe)	
	Magyar jog	Német jog	Magyar jog	Német jog
Célzott joghatás hibái	Lehetetlen szerződés [Ptk. 227. §. (2) bek.]			
	Jóerkölcsbe ütköző szerződés [Ptk. 200. § (2) bek.]	Sittenwidrigkeit [BGB 138. § (1) bek.]		
	Úzsorás szerződés (Ptk. 202. §)	Wucher [BGB 138. § (2) bek.]		
	Fogyasztói szerződés- ben alkalmazott ÁSZF tisztességtelen kikötése, illetve a fogyasztóval szerződő fél által egyol- dalúan, előre meghatá- rozott, egyedileg meg- nem tárgyalt tisztessé- gtelen kikötés [209/A. § (2)]		ÁSZF megtámadá- sa [Ptk. 209/A (1) bek.]	

3.4.3. Hatálytalan jogügyletek (Die kraftlosen Rechtsgeschäfte)

A *hatálytalan jogügyletek* (kraftlose Rechtsgeschäfte⁶⁰) tekintetében nagyjából ugyanazt ismételhetjük meg, mint amit már a nemlétező szerződéseknél kifejtettünk. A magyar jog élesen elkülöníti a jogügyletek érvényességét és hatályosságát, amely elkülönítés gyakorlati érvényesülése szempontjából a német jogban is megtalálható, annak ilyen szintű dogmatikai megkülönböztetésére viszont nem tért ki a német jogtudomány.

A hatályosság azt jelenti, hogy a létrejött és érvényes szerződésből eredő jogok érvényesíthetővé, a követelések kikényszeríthetővé válnak.⁶¹ Az érvényesség és hatályosság elkülönítése a magyar – szerződéstani – jogdogmatika⁶² egyik leglényegesebb pontja. Ezen fogalmak tisztázására már a jogi tanulmányok legelején igen nagy hangsúlyt fektetnek.

⁶⁰ A „kraftloses Rechtsgeschäft” szintén nem német terminus technikus, hanem csupán a magyar „hatálytalan jogügylet” fordítása. Egy német jogász számára ez a szakszó tehát nem hordoz magában semmilyen jogintézményt. Az „in Kraft treten” kifejezést a német jogban inkább csak a törvények hatályba lépésével kapcsolatban használják, szerződéseknél nem igazán. Jogügyletek hatályosságára, hatálytalanságára tulajdonképpen nem létezik a németben szakszó, annak ellenére, hogy természetesen egy német szerződésnek is lehet különbség az érvényessége és a hatálybalépési ideje között. Függhet egy szerződés hatályossága valamely feltételtől (Bedingung), ebben az esetben viszont csak a „bedingtes Rechtsgeschäft” vagyis „függő jogügylet” jogi kifejezést használják. Olyan szakszó viszont, ami azt fejezné ki, hogy egy jogügylet bár érvényes, de nem hatályos, nincsen. Mindkettőre – az érvényesre és a hatályosra is – egyaránt a „wirksam” és „gültig” szavakat használják, amelyek egymás szinonimái.

⁶¹ BIRÓ, 297.

⁶² A „szerződéstani” szó gondolatjelben szerepel, hiszen az érvényesség, hatályosság elkülönítése az egész magyar jogdogmatika egy sarkalatos pontja, amely a jogügyleteken kívül a jogi normák és hatósági aktusok vonatkozásában jut még nélkülözhetetlen jelentőséghez.

Annál a pontnál, hogy mikor lép egy törvény hatályba, mikor válik egy hatósági aktus hatályossá, érdekes különbséget fedezhetünk fel a német és a magyar jogi szaknyelv között. Mégpedig azt, hogy egy jogi norma alkotmánybírói általi *hatályon kívül helyezésére* a német terminus a „für nichtig erklären” vagyis a „semmissé nyilvánítás”. Ami abból a szempontból pontosabb, hogy ez valamely bárki jogát sértő, alapjogokkal vagy az állam működésével összeegyeztethetetlen okból történt, amely a semmisség fogalmának használatát igazolná. A magyar jog szerinti „*hatályon kívül helyezés*” viszont abból a szempontból megfelelő, hogy elegendő, ha annak csak a kívüljáról való érvényesülését szüntetik meg.

A hatályosság, mint olyan, természetesen a német jogban is létezik, hiszen egy szerződésnek kell, hogy legyen, és van is meghatározott ideje – legyen az egy kezdeti időpont vagy egy időtartam –, esetleg személyi köre – akikre joghatását kifejtheti – vagy területi, tárgyi kiterjedése. Ez az egyébként mélyrehatóan kidolgozott német jogi szaknyelvben és dogmatikában nem jut olyan jelentőséghez, nem különül el olyan élesen, mint a magyarban.

Láthatjuk tehát, hogy hazánkban a nemlétező, érvényes és hatályos szerződések – habár a nemlétezőségnek és hatálytalanságnak a magyar jogon belül sem alakult ki olyan részletes szabályozási rendszere, mint ahogyan azt az érvénytelen szerződésnél megfigyelhetjük – meghatározó kategóriák a szerződések létszakaszaival kapcsolatban. Gyakorlati megvalósulásuk hasonló a német jogrendszerben, dogmatikai megkülönböztetésükre mégsem tért ki ilyen mélységben a német a jogtudomány.

3.4.5. Az akaratnyilatkozatok megtámadása (Die Anfechtung von Willenserklärungen)

Az általános rész legfontosabb jogintézményei közé tartoznak az *akaratnyilatkozatok megtámadására* (Anfechtung von Willenserklärungen) vonatkozó előírások. A jogügylet tartalmában való tévedés tehát nem vezet automatikusan a szerződéskötésre irányuló akaratnyilatkozat semmisségéhez, mivel az ügyleti akarat – mint ezt már fent kifejtettük – nem szükségszerű tényállási eleme az akaratnyilatkozatnak. A téves nyilatkozat tehát nem érinti közvetlenül az így létrejött konszenzus érvényét.

A tévedő akaratnyilatkozata viszont bizonyos körülmények között megtámadható. A megtámadhatósági szabályok lefektetésekor a jogalkotó megosztotta a tévedés kockázatát a szerződéses felek között. Nem minden tévedés alapozza meg a megtámadhatóságot; mivel a tévedésben lévő fél önálló felelőssége, a másik fél bizalma és a forgalom biztonsága mind szembenállnak az akarat hiába (Willensmangel) figyelembevehetőségével.⁶³

Mindezeket mérlegelve a törvényhozó csupán a következő okokból való megtámadást fogadja el:

3.4.5.1. Nyilatkozati tévedés (Der Erklärungsirrtum)

Nyilatkozati tévedés (Erklärungsirrtum) címén az az akaratnyilatkozat támadható meg, amelynél konkrétan a nyilatkozat megtétele során történik tévedés [BGB 119. § (1) bek.]. Ezen megtámadhatósági ok megkülönböztetendő a következő pontban található tartalmi tévedéstől. A nyilatkozati tévedés esetében a nyilatkozattevő véletlenül nem megfelelő kifejezést választott, és egyáltalán nem a közölt tartalommal akart nyilatkozatot tenni. Ennek tipikus esetei a nyelvbtlás vagy az elírás.

3.4.5.2. Tartalmi tévedés (Der Inhaltsirrtum)

A megtámadhatóságot az ún. *tartalmi tévedés* [Inhaltsirrtum, BGB 119. § (1) bek. 1. esete] is megalapozhatja, amelyről akkor beszélünk, ha a nyilatkozattevő akaratnyilatkozatának megtételekor annak tartalmával kapcsolatban tévedésben volt. A nyilatkozattevő téved nyilatkozatának tartalmi jelentésével kapcsolatban, vagyis egy másik jelentést tulajdonít neki, mint amit az valójában jelent.

⁶³ BGHZ 91, 324, 330; SINGER, REINHARD: *Selbstbestimmung und Verkehrsschutz im Recht der Willenserklärungen*, München 1995, 58-60. 61-64.

Ennek iskolapéldája a Hanuai Tartományi Bíróság (Landgericht Hanau) 1978-as esete, amely döntő jelentőségű volt.⁶⁴ Egy leányiskola igazgatóhelyettese 25 nagy tekercs toalettpapírt rendelt abból kiindulva, hogy a „nagy” a terméknév része, nem pedig a mennyiség megnevezése. Azt, hogy ez valójában a kereskedelemben szokásos elnevezés szerint 12X12-t jelent, nem volt számára világos. Így igen nagy meglepetésként érte, mikor megérkezett az összesen (12X12x25=) 3.600 tekercs toalettpapír. Az általa alkalmazott „nagy” (nyilatkozási) megjelölés konkrét jelentésével kapcsolatos tévedése viszont megalapozta a szerződés tartalmi tévedés miatti megtámadhatóságát.

3.4.5.3. Motivumbeli tévedés (Der Motivirrtum)

A tartalmi és a nyilatkozatbeli tévedéssel ellentétben azok az akaratnyilatkozatok, amelyek egy *motivumbeli tévedésen* (Motivirrtum) alapulnak, főszabály szerint nem támadhatók meg. A motivumbeli tévedésnél az akarat és a nyilatkozat egybehangoznak, az akarat viszont egy hibás alapon nyugszik, a nyilatkozattevő tehát tévesen rossz körülményekből, elvárásokból vagy indokokból indul ki. Példaként hozható az esküvői ajándék vásárlója, aki még nem tudja, hogy az esküvő el fog maradni.

3.4.5.4. Tulajdonságbeli tévedés (Der Eigenschaftsirrtum)

Az alapvetően nem figyelembe vehető motivumbeli tévedés alól a tulajdonságbeli tévedés [(Eigenschaftsirrtum, BGB 119. § (2) bek.] kivételt képez. Eszerint a megtámadhatóságot a személy vagy dolog forgalmi szempontból jelentős tulajdonságával kapcsolatos tévedés is megalapozza. Egy dolog *forgalmi szempontból jelentős tulajdonságai* (verkehrs-wesentliche Eigenschaften) közé tartozik annak „minden jelenben fennálló körülménye”,⁶⁵ ami azt egy bizonyos hosszú ideig jellemzi⁶⁶, és annak értékelésénél a jogi forgalomban jelentőséggel bír”. Eredeti német megfogalmazásban „die ihr für eine gewisse Dauer anhaften und für ihre Wertschätzung im Rechtsverkehr von Bedeutung sind”. Egy dolog értéke vagy ára nem számít tulajdonságnak, hiszen ez nem bír értékképző faktorrall, hanem a piaci helyzettől függ.

Figyelembe kell viszont venni, hogy az adásvételre vonatkozó *szavatossági előírások* (Gewährleistung, BGB 437. §-t követő rész) a tulajdonságbeli tévedés miatti megtámadást háttérbe szorítják. A szavatossággal az eladó – a német jogban is, mint hazánkban – azért vállal felelősséget, hogy az eladás pillanatában hibátlan terméket ad át a vevőnek, vagyis annak nincsen olyan rejtett hibája, amely később ki fog derülni. Tehát ha a tulajdonság, amellyel kapcsolatban a felek tévedtek, egyidejűleg kellékhánynak is (Sachmangel) minősül, sem a vevő, sem az eladó nem tudja tulajdonságbeli tévedésre hivatkozva megtámadni a szerződést.

⁶⁴ LG Hanau, NJW 1979, 721.

⁶⁵ Ez alatt azt érti a jogtudomány, hogy a dolognak a jogügylet megkötésének pillanatában fennálló tulajdonságai az irányadóak, annak múltbeli jellemzői érdektelenek. Például egy jelenleg hotelként működő épületnél, amely azelőtt börtön volt, nem számít annak börtön mivolta, hiszen azt már – főként az átépítésen, funkcionális átalakításon, átnevezésen keresztül – nem egy börtön, hanem egy hotel értékmérőivel kell vizsgálni.

⁶⁶ Vagyis itt nem csak átmeneti állapotról van szó, amilyen például az, ha a megvásárolandó autót kisebb porréteg fedi. Más viszont a helyzet, ha nem kis porréteg, hanem összefüggő kosz vagy olaj borítja a járművet, hiszen ez már értécsökkentő jelleggel bír, elég ha csak a tisztítási költségekre gondolunk.

3.4.5.5. Rosszhiszemű megtévesztés (Die arglistige Täuschung)

Egy további kivétel a motívumbeli tévedések megtámadhatatlansága alól a BGB 123. § (1) bekezdésének 1. esetéből következik, amely megnyitja a lehetőséget a *rosszhiszemű megtévesztés*en (arglistige Täuschung) alapuló akaratnyilatkozatok megtámadhatósága előtt. Így tehát a tévedés típusától (tartalmi, nyilatkozat-, tulajdonság-, motívumbeli) függetlenül a megtévesztő, csaló nem bízhat jogok ily módon való megszerzésében.⁶⁷ A megtévesztés történhet pozitív cselekvés vagy mulasztás útján is, ez utóbbi eset akkor állhat elő, ha a cselekvésre jogi kötelezettség áll fenn, amelynek a kötelezett nem tesz eleget. Külön rákérdezés nélkül csak az olyan körülményekkel kapcsolatban áll fenn tájékoztatási kötelezettség, amelyek a másik fél akaratnyilatkozatának megtételénél felismerhetően döntő jelentőséggel bírnak, és amelyekkel kapcsolatban az általános forgalmi szemlélet szerint külön rákérdezés nélkül is tájékoztatás várható el. Ide tartozik például egy használt gépjármű eladása során a kérdés, hogy az autóval történt-e már baleset.

A megtévesztésnek *jogellenesnek* kell lennie. A jogellenesség kizárható viszont, amennyiben egy azt megalapozó ok áll fenn. Így pl. a nem megengedett kérdésekkel kapcsolatban, mivel ezek jogtalan támadásként foghatók fel, amelyek a jogos védelem (Notwehr, BGB 227. §) értelmében „hazugsággal” elháríthatók. Ez az eset áll fenn egy állásinterjúnál, ahol a jövőbeni lehetséges munkáltató a női interjúalany terhességére kérdez rá. Amennyiben ezt mégis megteszi, az interjúalany nem köteles arra az igazat válaszolni, és a munkáltatónak nem áll módjában ezért, rosszhiszemű megtévesztésre hivatkozva a munkaszerződést megtámadnia.

A megtévesztésnek *kauzálisan az akaratnyilatkozat megtétele érdekében* kell történnie, és abban a tudatban, hogy a megtévesztett a megtévesztés nélkül nem, nem olyan tartalommal vagy nem akkor tette volna meg akaratnyilatkozatát. A rosszhiszeműség fogalma nem jelenti viszont, hogy a megtévesztőnek károkozási szándékkal kell cselekednie.

3.4.5.6. Jogellenes fenyegetés (Die widerrechtliche Drohung)

Az olyan szerződések, amelyek *jogellenes fenyegetés* (widerrechtliche Drohung) hatására jöttek létre, szintén megtámadhatóak. Fenyegetésnek számít bizonyos jövőbeli hátrány kilátásba helyezése, amellyel kapcsolatban az is elegendő, ha a fenyegető úgy tesz, mintha azokra befolyása lenne. A jogellenes fenyegetést tehát a megtévesztett személy, nem pedig a megtévesztő oldaláról kell megítélni. A fenyegetés jogellenessége következhet a fenyegetés jogtalan vagy nem megfelelő eszközéből és céljából.

3.4.5.7. Hibás továbbítás (Die falsche Übermittlung)

Megtámadási oknak számít végül a hibás továbbítás, vagyis az akaratnyilatkozat közvetítő általi nem tudatos, *helytelen átadása* (falsche Übermittlung, BGB 120. §). A tudatosan hibás átadás viszont nem jár kötelezettségekkel a nyilatkozó számára, így ebben az esetben nincs is szükség megtámadásra.

⁶⁷ KRAMER, ERNST A.: *BGB § 123 Anfechtbarkeit wegen Täuschung oder Drohung*, in: SÄCKER, FRANZ JÜRGEN – RIXECKER, ROLAND: *Münchener Kommentar zum BGB*, 5. kiadás, München, 2006, 123. §, 13. számszám.

3.4.5.8. A megtámadás további feltételei (Die weiteren Voraussetzungen der Anfechtung)

Az érvényes megtámadáshoz a fenti megtámadási okokon túl szükséges az, hogy az akaratnyilatkozatot ún. *megtámadó nyilatkozattal* (Anfechtungserklärung) megtámadják, ezen megtámadó nyilatkozatot a törvényileg előírt *megtámadási határidőn* (Anfechtungsfrist) belül kell megtenni. Németországban és hazánkban, ellentétben néhány más ország pl. az Orosz Föderáció joggyakorlatával, nem szükséges ehhez kereset benyújtása. A határidő hossza a megtámadási ok típusától függ.

A magyar jogban a megtámadásra a Ptk. 235. §-a alapján egy általános egy éves határidő áll rendelkezésre, amely tévedés, megtévesztés esetén a tudomásszerzéstől, jogellenes fenyegetés esetén a kényszerhelyzet megszűnésétől, felek szolgáltatásainak feltűnő aránytalansága vagy tisztességtelen szerződési feltétel [209/A. § (1) bekezdés] esetén pedig a sérelmet szenvedő fél teljesítésétől számítandó. Németországban ezzel szemben a szerződéseket, amelyek nyilatkozási, tartalmi, tulajdonságbeli tévedésen vagy hibás továbbbításon alapulnak, csak közvetlenül a tévedésről vagy a helytelen átadásról való tudomásszerzés után⁶⁸ lehet megtámadni [BGB 121. §]. Rosszhiszemű megtévesztés és jogellenes fenyegetés esetén viszont egyéves határidő áll rendelkezésre a megtámadáshoz, amelyet a megtévesztés időpontjától, illetve a jogellenes fenyegetésnél a kényszerhelyzet megszűnésétől számítanak [BGB 124. §].

3.4.5.9. A megtámadás jogkövetkezményei (Die Rechtsfolgen der Anfechtung)

A megtámadás *alakító jog* (hatalmasság), vagyis a megtámadó fél ezen jogával élve egyoldalúan változtathatja meg a jogviszonyt. A BGB 142. §-ának (1) bekezdése értelmében a megtámadott akaratnyilatkozat és az ezzel létrejött szerződés a nyilatkozat időpontjára visszamenőleg (ex tunc) semmis. Már foganatosított munka- és társasági jogi viszonyoknál viszont, tehát ahol a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem vagy csak nehezen lehetne visszaállítani, általában csak a megtámadó nyilatkozat beérkezésének időpontjától lesz semmis a szerződés.

A nyilatkozási, tartalmi vagy tulajdonságbeli tévedés illetve hibás továbbbítás miatt a megtámadott fél köteles a megtámadó félnek biztatási kár jogcímén kártérítést fizetni [Vertrauensschaden, BGB 122. § (1) bek.].

3.5. A képviselet (Die Stellvertretung)

Kiemelkedő jelentőséggel bír még a BGB általános részében a (közvetlen) képviselet (Stellvertretung) jogintézménye, amelynek részletes szabályozása a BGB 164. és 181. §-ai között található. A képviselet lényege, hogy kiszélesíti a természetes személyek cselekvési mozgásterét, és megnyitja a lehetőséget a jogi személyek előtt – akik csak szervezeti képviselőjükön (Organvertreter) keresztül képesek cselekedni –, hogy jogügyleteket köthessenek, vagyis hogy egyáltalán részt vehessenek a jogi forgalomban (Rechtsverkehr).

A képviselet joghatásai nem azt a személyt érintik, aki az akaratnyilatkozatot ténylegesen megtette (képviselő, Vertreter), hanem ipso iure a képviselt személyt [Vertretene, BGB 164. § (1) bek.]. A képviselet szabályai elsősorban az akaratnyilatkozatok megtételével, módosításával, visszavonásával kapcsolatosak, analógia útján viszont egyéb ügyletekre,

⁶⁸ BGB pontos szövege szerint „*felróható cselekedés nélkül*” (ohne schuldhaftes Zögern).

mint pl. a felszólítás [Mahnung, BGB 286. § (1) bek.] is alkalmazhatóak. Jogtalan cselekmények és reálaktusok esetén viszont fogalmilag kizárt a képviselet [BGB 854. § (1) bek.], éppúgy mint a személyes jogoknál pl. házasságkötés (Eheschließung, BGB 1311. §). A felek olyan megállapodása, amely kizárja a képviseletet (gewillkürte Höchstpersönlichkeit), szintén nem megengedett.

A német jog szerint – hasonlóan a magyar joghoz – a képviselet érvényességéhez a következő feltételeknek kell teljesülniük:

3.5.1. A képviselő saját akaratnyilatkozata (Die eigene Willenserklärung des Vertreters)

A képviselőnek *saját akaratnyilatkozatát* (eigene Willenserklärung des Vertreters) kell megtennie, amely tényállási elem adja az elhatárolást a *küldöttől* (Bote)⁶⁹, ahol csupán egy idegen akaratnyilatkozat továbbítása történik. Akkor beszélhetünk a képviselő saját akaratnyilatkozatáról, ha annak saját döntési mozgástere van. Az elhatárolás, hogy egyes esetben a segítő személy képviselőként, vagy küldöttként jár-e el, attól függ, hogyan lép fel a kívülvilág felé. Képviselőről beszélünk, amennyiben az a kívülvilág számára úgy jelenik meg, mint a konkrét akaratnyilatkozat létrejöttéről, annak mikéntjéről döntő személy. A küldött ezzel szemben az a személy, akivel kapcsolatban az üzleti partnernek az a benyomása, hogy az csupán továbbító szerepet tölt be.

3.5.2. Idegen nevében való cselekvés (Das Handeln in fremdem Namen)

A képviselőnek akaratnyilatkozata megtételekor elvileg a *képviselet tényét világossá kell tennie*, vagyis felismerhetőnek kell lennie, hogy a jogügylet következményei nem őt, hanem a képviselt személyt érintik. Mindez történhet a képviselő kifejezett magyarázatával, vagy kiderülhet a körülményekből is [BGB 164. § (1) bek. 1. mondat]. Amennyiben a csupán képviseleti jellegre nem derül fény, a képviselő lesz a jogok és kötelezettségek hordozója [BGB 164. § (2) bek.]. Kivételt képeznek ez alól például a mindennapi élet készpénzügyletei, pl. ha valaki egy családtagja megbízásából készpénzzel vásárol valami kisebb értékű dolgot, ahol az eladónak tulajdonképpen mindegy, hogy ki a vele szerződő fél. Mindez természetesen a pénznek a helyettesítő jellegéből is következik.

3.5.3. Képviseleti jogkör keretében (Im Rahmen der Vertretungsmacht)

A képviselő a *képviseleti jogkörrel felruházva* cselekszik. Ez alapulhat valamely törvényi előíráson, mint például a gyermek szülő általi képvisellete [BGB 1629. § (1) bek.]. Ekkor *törvényi képviseletről* beszélünk. Nyugodhat továbbá egy jogi személyen belül vagy annak valamely szervében betöltött pozíción, amelyet Magyarországon *szervezeti képviseltemek* nevezünk, és a jogi személyek, cégek előtt megnyitja annak lehetőségét, hogy

⁶⁹ A magyar jogban így kimondottan nem létezik a „küldött” kategória. Amelynek az a magyarázata, hogy ha csupán egy idegen akaratnyilatkozat továbbítása történik saját releváns közreműködés, döntési jogkör nélkül, akkor ennek a személynek jogi értelemben szinte indifferens a léte, és nem merül fel mint önálló jogi entitás. Azt, hogy a küldött cselekedete jogi értelemben nem rendelkezik nagy jelentőséggel, a következő küldöttet és képviselőt megkülönböztető példa is jól mutatja. Amennyiben *A* megbízza *B*-t, hogy az újságosnál egy bizonyos újságot vásároljon neki, *B* küldöttként cselekszik. Amennyiben viszont *A* azzal bízza meg *B*-t, hogy vásároljon neki egy valamilyen újságot, azt viszont, hogy pontosan melyiket, *B*-re bízza, *B*-nek van döntési jogköre, vagyis képviselőként cselekszik.

egyáltalán a kívülág számára személyekként megjelenhessenek, és jogügyleteket köthessenek. Végül a képviseleti jogkört egy vagy több jogügylet vonatkozásában is meg lehet határozni, amelyet vagy a képviselt személlyel szemben, vagy azzal a harmadik személlyel szemben kell megtenni, akivel szemben a képviselet történik. Ezt pedig mindkét jogrendszerben *ügyleti képviseletnek* nevezzük (BGB 167. §).

A képviseleti jogot meg lehet adni nyilvános bejelentés útján is (öffentliche Bekanntmachung, BGB 171. §), amely valamennyi harmadik személlyel szemben érvényes. Bizonyos feltételek mellett fennállhat egy ún. *látszólagos meghatalmazás* (Rechtsscheinvollmacht, BGB 170–173. §), amely tulajdonképpen egy a múltban fennállt meghatalmazás érvényességét tartja fenn a jelenben is azon jóhiszemű harmadik személy védelme szempontjából, aki okkal bíz a meghatalmazás meglétében, valamint folytatólagos fennállásában.⁷⁰

A meghatalmazás csak azzal a jogkörrel ruhazza fel a képviselt, hogy a képviselt javára és terhére kössön jogi ügyleteket. Ezt viszont meg kell különböztetnünk a képviseleti meghatalmazás alapjául szolgáló jogviszonytól, amelyből a képviselő és képviselt személy belső viszonyában fennálló jogok és kötelezettségek következnek. Ez a jogviszony alapulhat megbízáson (Auftrag, BGB 662. és köv. §-ok) vagy „szolgálati szerződésen”, amely a magyar jog szerinti megbízásos szerződésnek felel meg. (Dienstvertrag⁷¹, BGB 611. § és köv. §-ok). A kötelező és rendelkező ügyletekhez hasonlóan a meghatalmazás megadásánál és az annak alapjául szolgáló jogviszonynál is érvényesül az elválasztó és az absztrakciós elv. Emiatt a megbízás mint önálló ügylet az alapjogviszony érvényességétől független,

⁷⁰ A német joggyakorlat és a jogirodalom ezen túl elismeri még az ún. *látszat-meghatalmazást* (Anscheinsvollmacht), amikor a képviselt személy, vagyis az ügy ura (Geschäftsherr) nem tud róla, hogy a képviselő a nevében eljár, bár erről kellő körülmények tanúsítása mellett tudhatna. Továbbá a *megtört meghatalmazást* (Duldungsvollmacht), amelyről akkor beszélünk, ha a képviselt tud a képviselő fellépéséről, azt viszont eltűri. Mivel ezeknél a képviseleti formáknál tehát a jóhiszemű harmadik személy védelme a kulcskérdés, általában szükséges tényállási elem a korábbi megbízások korábbi rendszeressége. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy akkor mi a különbség a megbízás nélküli ügyvitel (Geschäftsführung ohne Auftrag, BGB 677. §) és a látszólagos meghatalmazás között. A különbség egyrészt az, hogy a látszólagos felhatalmazás a harmadik személy és a képviselő által a képviselt javára vagy terhére kötött szerződést legitimálja, de az magát jogi igényt nem jelent, hiszen az majd a megkötött szerződésből keletkezik. Valamint az egy korábban létezőt megbízást feltételez, amelyre a jóhiszemű harmadik személy alapozhatja, hogy a megbízás még fennáll. A megbízás nélküli ügyvitel ezzel szemben nem a harmadik személlyel szembeni kapcsolatot rendez, hanem a megbízás nélküli ügyvivő és vélelmezett megbízója között, és az a megbízás nélküli ügyvivőnek rögtön követelési jogalapot is ad pl. a felhasznált pénzüsszeg megfizetésére. Fontos viszont, hogy itt semmiféle szerződés, megbízás korábbi fennállása nem feltétel.

Egy egyszerű példán keresztül megvilágítva: *B* *A*-nak a megbízásából korábban rendszeresen könyvet vásárolt *C*-től. *C* joggal feltételezheti, hogy *B* ezen alkalommal is *A* megbízásából vásárolja a könyvet, amely a látszólagos képviselet szabályai szerint *C* és *A* közötti keletkezeti és legitimálja az adásvételi szerződést. A további jogkövetkezmények viszont nem a látszólagos megbízásból, hanem már az adásvételi szerződésből adódnak. Ha viszont *B* azért vásárol *A* részére egy könyvet, mert tudja, hogy *B*-nek rövidesen szüksége van rá, és az az utolsó darab a boltban, az a megbízás nélküli ügyvitel szabályai szerint jogalapot szolgáltat *B*-nek, hogy *A*-tól a vételárat követelhesse. Nem keletkezett viszont semmiféle jogviszony *C* és *A* között, és nem is feltétele bármely korábban fennállt megbízás vagy képviselet.

⁷¹ A magyar megbízási szerződés német megfelelője a „Dienstvertrag”, ami pontos magyar fordítása a szolgálati szerződés lenne, amely kifejezés viszont ebben a formában nem létezik a hatályos magyar jogban. A „Dienstvertrag” és a megbízási szerződés is egy szolgáltatás nyújtására vonatkozik, vagyis a gondos és szakszerű eljárásra a feladatok ellátása során. Ez a szerződéstípus mindkét jogban közel áll a munkaszerződéshez, amely kisebb fokú önállóságot enged a munkáltatónak, és jobban jellemző rá az alá-fölérendeltségi viszony. Meg kell továbbá még különböztetnünk a „Dienstvertrag”-tól a „Werkvertrag”-ot, amely a magyar vállalkozási szerződésnek feleltethető meg, és pontos fordítása a „műszerződés” lenne. Itt nem egy gondos és szakszerű szolgáltatás nyújtásáról, hanem egy bizonyos eredmény szolgáltatásáról van szó.

vagyis az akkor is fennáll, ha az annak alapjául szolgáló jogügylet – pl. a megbízási szerződés – a kezdetektől fogva semmis. A megbízási megszüntetése céljából viszont a törvénynek *át kellett törnie* az absztrakciós elvet, ennek értelmében a megbízási megszűnik az alapjogviszonnyal, valamint az alapjogviszony további fennállásától függetlenül is visszavonható (BGB 168. §).

Amennyiben a képviselő jogalap hiányában vagy annak terjedelmét átlépve lát el képviselői tevékenységet – amelyet a magyar jogban álképviselőnek nevezünk –, a létrejött szerződés német kifejezéssel „schwebend unwirksam”, vagyis függő érvénytelenséggel rendelkezik. Annak érvényessége – mint a magyar jogban is – a képviselt személy utólagos jóváhagyásától függ (BGB 177. §). Amennyiben a képviselt személy nem hagyja jóvá a szerződést, a képviselő a *meghatalmazás nélküli képviselői szabályai* szerint kártérítéssel felel [Vertretung ohne Vertretungsmacht, BGB 179. § (2), (3)]. A BGB 180. § első mondata alapján a meghatalmazás nélküli képviselői tevékenység esetén alpból kizárt és érvénytelen.

3.6. Az általános rész további szabályai (Die weiteren Regelungen des Allgemeinen Teils)

A BGB általános része a már kifejtett igen fontos előírásokon kívül, többek között a feltétel (Bedingung) és időbeli feltétel (Befristung), a határidőszámítás (Fristberechnung), az elévülés (Verjährung), a jóerkölcsbe ütköző szerződés, a beleegyezés (Einwilligung) és a jóváhagyás (Genehmigung) szabályait is tartalmazza.

Összegzés

Ahogy a bevezető részben említettük, ezen tanulmány célja nem a német és a magyar polgári jog összehasonlítása, hanem a német polgári jog alapjainak, általános részének rövid ismertetése, melynek során folyamatosan próbáltuk felhívni a figyelmet a két ország jogrendszerének kisebb-nagyobb eltéréseire. Ezeket szeretnénk itt röviden összefoglalni.

Merőben eltérő természetesen a két polgári törvénykönyv kialakulása, amelyre szükségtelennek láttuk kitérni. Bár a magyar polgári jog is az általánostól a speciális felé haladás és az utalások rendszerére épít, attól mégis – főként precizitásában – jelentősen eltér a német zárójel technika (Klammertechnik). Felfedezhető kisebb eltérés a két polgári törvénykönyv felépítésben, tagoltságában. A legnagyobb különbséget a német sajátosságnak tekinthető absztrakciós elv (Abstraktionsprinzip) képi. Eltér a korlátozott cselekvőképesség alsó határa (a német jogban a 7., magyarban pedig 14. életév). Fontos jogdogmatikai különbség a nemlétező, érvénytelen, hatálytalan jogügylet magyar jog általi kategorikus elkülönítése. Kisebbségi eltérés figyelhető meg az akaratnyilatkozatok megtámadhatósági rendszerében. A német képviselői jog megkülönbözteti a képviselőtől a magyar jogban külön meg nem nevezett küldött (Bote) személyét és a látszólagos meghatalmazás (Rechtsscheinvollmacht) jogintézményét.

A tanulmány szövegében többször kiemeltük, hogy ezek az eltérések gyakorlati szempontból nem jutnak olyan nagy jelentőséghez, hiszen általában az elméleti, jogdogmatikai szinten eltérő szabályok végül ugyanahhoz vagy hasonló eredményhez jutnak. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ezen eltérő teóriák, dogmák, tényállások, magyarázatok nem bírnak jelentőséggel, és ezek tanulmányozása nem hordozna magában sok lehetőséget. Hiszen a kérdés, hogy két, sok tekintetben hasonló jogi kultúrával rendelkező államban hogyan és miért alakultak ki ezek a különbségek, milyen társadalmi berendezkedési, gondolkodás-

technikai, precizitásbeli – ez mindkét nép javára, terhére értendő – különbségek vezettek ide, és miért kanyarodtak ezek a szabályok mégis vissza egymáshoz.

DETLEV W. BELLING – TÜNDE SZÚCS

DER ALLGEMEINE TEIL DES DEUTSCHEN BGB

(Zusammenfassung)

Zweck der Studie ist es, einen Einblick in den Allgemeinen Teil des deutschen Bürgerlichen Gesetzbuchs zu geben. Sie richtet sich an Leser, die mit den Grundzügen des ungarischen (Zivil)Rechts vertraut sind. Der Darstellung liegen die Systematik des deutschen Bürgerlichen Gesetzbuchs (BGB) und die deutsche Rechtsdogmatik zugrunde. Zugleich werden Bezüge zum ungarischen Recht hergestellt. Dadurch werden Unterschiede und Ähnlichkeiten deutlich.

Zur Einführung wird die Entstehungsgeschichte des BGB dargelegt, die auf den Zeitraum zwischen 1814 und 1900 zurückgreift. Im zweiten Kapitel werden Grundsätze des deutschen Zivilrechts – vor allem die Prinzipien wie Privatautonomie, Rechtsgleichheit, Schutz der Schwächeren – erläutert. Die Bücher und die Struktur der BGB werden vorgestellt. Dabei wird auf die sog. Klammertechnik eingegangen; sie ist eine wichtige Errungenschaft des deutschen Rechts und wird teilweise auch im ungarischen Recht angewendet. Daneben wird das Verhältnis des BGB zu weiteren deutschen Gesetzen, vor allem dem Grundgesetz, geklärt und die Wirkung des europäischen Rechts auf das deutsche Zivilrecht erklärt. Am Ende dieses Kapitels wird eine deutsche Besonderheit vorgestellt, das „Abstraktionsprinzip“.

Im Hauptteil werden die Gegenstände des Allgemeinen Teils beleuchtet. Das beginnt mit dem Personenrecht. Ein deutlicher Unterschied zeigt sich bei der unteren Grenze der Geschäftsfähigkeit (im deutschen Recht 7, im ungarischen Recht 14 Jahre). Danach wird der Blick auf die Willenserklärung und das Rechtsgeschäft gerichtet. Hier erscheint – gegenüber dem deutschen Recht – eine ungarische Besonderheit, das „*negotium non existens*“ (nemlétező jogügylet) und das „kraftlose Rechtsgeschäft“ (hatálytalan jogügylet). Daneben sind kleine Unterschiede bei den Anfechtungsgründen zu erkennen. Abschließend wird das Recht der Stellvertretung vorgestellt, wo ebenso feine Unterschiede festzustellen sind, z.B. der Bote oder die Rechtsscheinvollmacht, welche das ungarische Recht so explizit nicht definiert.

Zwar haben die beschriebenen Unterschiede in der Praxis nicht immer Gewicht. Beide Rechtsordnungen führen zu adäquaten Lösungen. Das darf aber nicht zu der Annahme verleiten, dass der Vergleich und die Analyse beider Rechtssysteme überflüssig sei. Das eigene Recht gewinnt oder verliert an Überzeugungskraft durch die Kenntnis und das Verständnis des fremden Rechts. Das deutsche Bürgerliche Recht kennenzulernen verspricht dem ungarischen Juristen, Wissenschaftler und Studenten Erkenntnisgewinn.